

**ԱՆՉԱՓԱՀԱՍՆԵՐԻ ԳՈՐԾԵՐՈՎ
ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅԱՆ ՈԼՈՐՏԻ
ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՓԱՍՏԱԹՂԹԵՐԻ
ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ**

Բովանդակային ցանկ

Անչափահասների գործերով արդարադատության իրականացման ՄԱԿ-ի նվազագույն ստանդարտ կանոններ (Պեկինյան կանոններ). մեկնաբանություններով (United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice ("The Beijing Rules", with commentaries) ..... **Erreur ! Signet non défini.**

Միավորված ազգերի կազմակերպության ուղենիշները անչափահասների հանցավորությունը կանխելու վերաբերյալ (Ռիադյան ուղենիշներ) (United Nations Guidelines for the Prevention of Juvenile Delinquency (The Riyadh Guidelines) ..... **Erreur ! Signet non défini.**

Քրեական գործերով վերականգնողական արդարադատության ծրագրերի կիրառման հիմնական սկզբունքներ (Basic principles on the use of restorative justice programmes in criminal matters) ..... **Erreur ! Signet non défini.**

Ազատությունից զրկված անչափահասների պաշտպանության վերաբերյալ ՄԱԿ-ի կանոններ (Հավանայի կանոններ) (United Nations Rules for the Protection of Juveniles Deprived of their Liberty (The Havana Rules) ..... **Erreur ! Signet non défini.**

Քրեական արդարադատության համակարգում հայտնված երեխաների նկատմամբ գործողությունների ուղենիշներ (Guidelines for Action on Children in the Criminal Justice System) ..... **Erreur ! Signet non défini.**

Հանցագործությունից տուժած և հանցագործության վկա երեխաների գործերով արդարադատության ուղենիշներ (Guidelines on Justice in Matters involving Child Victims and Witnesses of Crime) ..... **Erreur ! Signet non défini.**

Ազատությունից զրկելու հետ չկապված միջոցների վերաբերյալ ՄԱԿ-ի նվազագույն ստանդարտ կանոններ (Տոկիոյի կանոններ) (United Nations Standard Minimum Rules for Non-custodial Measures (The Tokyo Rules) ..... **Erreur ! Signet non défini.**

Կալանքի կամ ազատազրկման որևէ ձևի ենթարկված բոլոր անձանց պաշտպանության հիմնական սկզբունքներ (Body of Principles for the Protection of All Persons under Any Form of Detention or Imprisonment) ..... **Erreur ! Signet non défini.**

Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի թիվ CM/Rec(2008)11 հանձնարարականը անդամ երկրներին՝ Պատիժների կամ այլ միջոցների ենթարկված անչափահաս իրավախախտների վերաբերյալ եվրոպական կանոնների վերաբերյալ (Recommendation CM/Rec(2008)11 of the Committee of Ministers to member states on the European Rules for juvenile offenders subject to sanctions or measures) ..... **Erreur ! Signet non défini.**

Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի թիվ Rec(2003)20 հանձնարարականը անդամ երկրներին՝ անչափահասների հանցավորությանն արձագանքելու նոր ուղիների և անչափահասների գործերով արդարադատության դերի վերաբերյալ (Recommendation Rec(2003)20 of the Committee of Ministers to member states concerning new ways of dealing with juvenile delinquency and the role of juvenile justice) ..... **Erreur ! Signet non défini.**

Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի թիվ Rec(2005)5 հանձնարարականը անդամ երկրներին՝ փակ հաստատություններում պահվող երեխաների իրավունքների վերաբերյալ (Recommendation Rec(2005)5 of the Committee of Ministers to member states on the rights of children living in residential institutions) ..... **Erreur ! Signet non défini.**

Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի թիվ R(87)20 հանձնարարականը անդամ երկրներին՝ անչափահասների հանցավորությանը սոցիալական արձագանքների վերաբերյալ (Recommendation No. R (87) 20 of the Committee of Ministers to Member States on Social Recations to Juvenile Justice) ..... **Erreur ! Signet non défini.**

Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի թիվ R(99)19 հանձնարարականը անդամ երկրներին՝ քրեական գործերով մեղիացիայի վերաբերյալ (Recommendation No. R (99) 19 of the Committee of Ministers to member States concerning mediation in penal matters).....4

Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի թիվ R(89)12 հանձնարարականը անդամ երկրներին՝ բանտում կրթության վերաբերյալ (Recommendation No. R(89)12 of the Committee of Ministers to Member States on Education in Prison)..... **Erreur ! Signet non défini.**

Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի թիվ CM/Rec(2010)1 հանձնարարականը անդամ երկրներին՝ Եվրոպայի խորհրդի պրոբացիոն կանոնների վերաբերյալ (Recommendation CM/Rec(2010)1 of the Committee of Ministers to member states on the Council of Europe Probation Rules)9

Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի թիվ Rec(2006)2 հանձնարարականը անդամ երկրներին՝ Եվրոպական բանտային կանոնների վերաբերյալ (Recommendation Rec(2006)2 of the Committee of Ministers to member states on the European Prison Rules) 29

Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի թիվ R(99)19 հանձնարարականը անդամ երկրներին՝ քրեական գործերով մեղիացիայի վերաբերյալ

(Նախարարների կոմիտեի կողմից հաստատվել է 1999թ. սեպտեմբերի 15-ին՝ փոխնախարարների թիվ 679 հանդիպման ժամանակ)

Նախարարների կոմիտեն, առաջնորդվելով Եվրոպայի խորհրդի կանոնադրության թիվ 15-ր հոդվածով,

Անդամ երկրներում քրեական գործերով մեղիացիայի կիրառման ասպարեզում առկա զարգացումները բնորոշելով որպես ավանդական քրեական վարույթի լրացուցիչ կամ փոխարինող տարբերակ,

Ուշադրության առնելով քրեական վարույթին տուժողի, իրավախախտի և որպես կողմ առնչվող այլ անձանց ակտիվ անձնական մասնակցության, ինչպես նաև՝ համայնքի ներգրավվածության ընդլայնումը,

Իրենց վիկտիմիզացիայի հետևանքների հետ կապված հարցերում առավել որոշիչ ձայն ունենալու, իրավախախտի հետ հաղորդակցվելու, վերջինիս ներելու և փոխհատուցում ստանալու՝ տուժողների օրինաչափ շահագրգռությունը,

Նկատի առնելով իրավախախտի պատասխանատու վերաբերմունքի խթանման և նրանց փոխվելու գործնական հնարավորություններ ընձեռելու կարևորությունը, ինչը կարող է նպաստել նրանց վերաինտեգրմանը և վերականգնմանը,

Ընդունելով, որ մեղիացիան կարող է նպաստել հանցավորության կանխարգելման և դրանից բխող կոնֆլիկտների լուծման գործում անհատի և համայնքի կարևոր դերակատարության վերաբերյալ իրազեկությունը՝ դրանով իսկ խթանելով քրեական արդարադատության առավել կառուցողական և նվազ ճնշող ներգործությունը,

Ընդունելով, որ մեղիացիայի համար պահանջվում են հատուկ հմտություններ, գործունեությունը կարգավորող կանոնակարգեր և պաշտոնական վերապատրաստումներ,

Նկատի առնելով հնարավոր էական նպաստը, որ ոչ կառավարական կազմակերպությունները և տեղական համայնքները կարող են ունենալ քրեական գործերով մեղիացիայի ասպարեզում, ինչպես նաև պետական ու մասնավոր նախաձեռնությունները համակցելու և համակարգելու անհրաժեշտությունը,

Հաշվի առնելով Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին կոնվենցիայի պահանջները,

Ուշադրության առնելով Երեխայի իրավունքների իրականացման մասին եվրոպական կոնվենցիան, ինչպես նաև Քրեական և քրեական դատավարության օրենսդրության շրջանակում տուժողի զբաղեցրած տեղի վերաբերյալ թիվ R(85)11 հանձնարարականը, Քրեական արդարադատության պարզեցման վերաբերյալ թիվ R(87)18 հանձնարարականը, Տուժողներին աջակցություն ցուցաբերելու և վիկտիմիզացիան կանխելու վերաբերյալ թիվ R(87)21 հանձնարարականը, Անչափահասների հանցավորությանը սոցիալական արձագանքների

վերաբերյալ թիվ R(87)20 հանձնարարականը, Ներգաղթյալ ընտանիքների երիտասարդների կողմից կատարվող հանցագործություններին սոցիալական արձագանքների վերաբերյալ թիվ R(88)6 հանձնարարականը, Համայնքային պատիժների և այլ միջոցների վերաբերյալ եվրոպական կանոնների մասին թիվ R(92)16 հանձնարարականը, Քրեական արդարադատության կառավարման մասին թիվ R(95)12 հանձնարարականը և Ընտանեկան մեղիացիայի վերաբերյալ թիվ R(98)1 հանձնարարականը,

Հանձնարարում է, որպեսզի անդամ երկրների կառավարությունները քրեական գործերով մեղիացիան սահմանելիս հաշվի առնեն սույն հանձնարարականի հավելվածով սահմանված սկզբունքները և հնարավորինս լայնորեն տարածեն այս տեքստը:

Թիվ R(99)19 հանձնարարականի հավելված

I. Մահմանում

Սույն ուղենիշները կիրառելի են բոլոր այն վարույթների պարագայում, երբ տուժողը և իրավախախտը հնարավորություն են ստանում իրենց կամավոր համաձայնությամբ ակտիվորեն մասնակցելու հանցագործությունից բխող խնդիրների լուծմանը՝ անկողմնակալ երրորդ կողմի (մեղիատորի) օգնությամբ:

II. Ընդհանուր սկզբունքներ

1. Քրեական գործերով մեղիացիան պետք է տեղի ունենա միայն կողմերի կամովին համաձայնության առկայության դեպքում: Կողմերը պետք է կարողանան մեղիացիայի ընթացքում ցանկացած պահի հրաժարվել համաձայնությունից:
2. Մեղիացիայի հետ կապված քննարկումները գաղտնի են պահվում և չեն կարող հետագայում օգտագործվել առանց կողմերի համաձայնության:
3. Քրեական գործերով մեղիացիայի ծառայությունները պետք է լայնորեն հասանելի լինեն:
4. Քրեական գործերով մեղիացիան պետք է հասանելի լինի քրեական արդարադատության ողջ ընթացքում:
5. Մեղիացիոն ծառայությունները պետք է քրեական արդարադատության համակարգում բավարար չափով ինքնուրույն լինեն:

III. Իրավական հիմքը

6. Օրենսդրությունը պետք է խթանի քրեական գործերով մեղիացիան:
7. Անհրաժեշտ է ունենալ քրեական գործերով մեղիացիայի կիրառումը սահմանող ուղենիշներ: Դրանք պետք է հատկապես անդրադառնան գործերը մեղիացիոն ծառայություն ուղղորդելու և մեղիացիայից հետո գործերը վարելու պայմաններին:
8. Մեղիացիայի նկատմամբ անհրաժեշտ է հիմնարար դատավարական երաշխիքներ կիրառել: Կողմերը պետք է իրավական օգնության, անհրաժեշտության դեպքում՝ նաև գրավոր և բանավոր թարգմանության իրավունք ունենան:

IV. Քրեական արդարադատության համակարգի գործունեությունը մեղիացիայի առնչությամբ

9. Քրեական գործը մեղիացիայի ուղարկելու որոշման կայացումը, ինչպես նաև մեղիացիոն գործընթացի արդյունքների գնահատման իրավունքը պետք է վերապահվի քրեական արդարադատության մարմիններին:
10. Նախքան մեղիացիայի համաձայնություն տալը կողմերը պետք է լիարժեք տեղեկացվեն իրենց իրավունքների, մեղիացիոն գործընթացի բնույթի և իրենց որոշման հնարավոր հետևանքների մասին:
11. Տուժողը կամ իրավախախտը չպետք է անարդար միջոցներով հարկադրվեն տալու իրենց համաձայնությունը՝ մասնակցելու քրեական գործերով մեղիացիային:
12. Իրավական ընթացակարգերին անչափահասների մասնակցությունը կարգավորող հատուկ կանոնակարգերը և իրավական երաշխիքները պետք է կիրառվեն նաև քրեական գործերով մեղիացիային նրանց մասնակցության առնչությամբ:
13. Մեղիացիան չպետք է մեկնարկի, եթե ներգրավված հիմնական կողմերից որևէ մեկն ի վիճակի չէ հասկանալու գործընթացի նշանակությունը:
14. Կողմերը, որպես կանոն, պետք է համաձայն լինեն գործի հիմնական փաստերը որպես մեղիացիայի հիմք ընդունելուն: Մեղիացիային մասնակցությունը չպետք է հետագա վարույթի ընթացքում համարվի որպես մեղքն ընդունելու մասին վկայող ապացույց:
15. Նախքան գործը մեղիացիայի ուղարկելը հարկավոր է նկատի առնել կողմերի տարիքով, հասունությամբ և մտավոր կարողություններով պայմանավորված անհավասարությունները:
16. Քրեական գործը մեղիացիայի ուղարկելու որոշումը պետք է բավարար ժամանակ տրամադրի, որպեսզի քրեական արդարադատության իրավասու մարմինները կարողանան տեղեկանալ մեղիացիայի ընթացքին:
17. Մեղիացիոն համաձայնությունների հիման վրա մեղադրանքի հանման դեպքերը պետք է ունենան նույն կարգավիճակը, ինչ դատական որոշումները կամ դատավճիռները, իսկ նույն փաստերի առնչությամբ քրեական հետապնդումը պետք է բացառվի (*ne bis in idem*):
18. Երբ կողմերի միջև համաձայնություն չկայանալու կամ ձեռք բերված համաձայնությունը չիրագործելու կապակցությամբ գործը վերադարձվում է քրեական արդարադատության մարմիններին՝ անհրաժեշտ է անհապաղ որոշում կայացնել դրա հետագա ընթացքի վերաբերյալ:

V. Մեղիացիոն ծառայությունների գործունեությունը

V.1. Ստանդարտներ

19. Մեղիացիոն ծառայությունները պետք է կառավարվեն ընդունված ստանդարտներով:
20. Մեղիացիոն ծառայություններն իրենց պարտականություններն իրականացնելիս պետք է բավականաչափ ինքնուրույնություն ունենան: Անհրաժեշտ է մշակել մասնագիտական պատրաստվածության և էթիկական կանոնների հետ կապված ստանդարտներ, ինչպես նաև՝ մեղիատորների ընտրության, վերապատրաստման և գնահատման ընթացակարգերը:

21. Մեղիացիոն ծառայությունները պետք է մոնիթորինգի ենթարկվեն իրավասու մարմնի կողմից:

V.2. Մեղիատորների որակավորումը և վերապատրաստումը

22. Մեղիատորները պետք է հավաքագրվեն հասարակության բոլոր հատվածներից և, որպես կանոն, լավ տիրապետեն տեղական մշակույթներին և համայնքներին:

23. Մեղիատորները պետք է կարողանան դրսևորել մեղիացիայի համար անհրաժեշտ սառը դատողություն և միջանձնային հմտություններ:

24. Մեղիատորները պետք է նախքան մեղիացիոն պարտականություններն ստանձնելը նախնական, իսկ հետագայում՝ նաև ծառայությանը զուգընթաց վերապատրաստում անցնեն: Այդ վերապատրաստումների նպատակը պետք է լինի մեղիատորներին բարձր մակարդակի մասնագիտական պատրաստվածությամբ ապահովելը՝ հաշվի առնելով կոնֆլիկտների լուծման հմտությունները, տուժողների և իրավախախտների հետ աշխատելուն ներկայացվող պահանջները, ինչպես նաև՝ քրեական արդարադատության համակարգի մասին հիմնական գիտելիքներ տրամադրելը:

V.3. Անհատական գործերի վարումը

25. Նախքան մեղիացիան սկսելը մեղիատորը պետք է տեղեկացվի գործի բոլոր համապատասխան փաստերի մասին, ինչպես նաև՝ քրեական արդարադատության իրավասու մարմիններից ստանա անհրաժեշտ փաստաթղթերը:

26. Մեղիացիան պետք է իրականացվի անկողմնակալ ձևով՝ հիմնվելով գործի հանգամանքների և կողմերի կարիքների ու ցանկությունների վրա: Մեղիատորը պետք է մշտապես հարգի կողմերի արժանապատվությունը և ապահովի, որպեսզի վերջիններս միմյանց հարգալից վերաբերվեն:

27. Մեղիատորը պետք է պատասխանատու լինի մեղիացիայի անվտանգ և բարենպաստ միջավայր ապահովելու համար: Մեղիատորը պետք է զգայուն լինի կողմերի խոցելիության առումով:

28. Մեղիացիան պետք է իրականացվի ողջամտորեն, սակայն կողմերի համար ընդունելի արագությամբ:

29. Մեղիացիան պետք է իրականացվի ոչ հրապարակային եղանակով:

30. Չնայած գաղտնիության սկզբունքին, մեղիատորը պարտավոր է մեղիացիայի ընթացքում իրեն հայտնի դարձած կատարվելիք լուրջ հանցագործությունների մասին տեղեկացնի համապատասխան մարմիններին կամ անձանց:

V.4. Մեղիացիայի արդյունքը

31. Համաձայնությունները պետք է կայացվեն կողմերի ազատ կամարտահայտությամբ: Դրանցում պետք է միայն ողջամիտ և համարժեք պարտավորություններ սահմանվեն:

32. Մեղիատորը պետք է քրեական արդարադատության մարմիններին հաշվետվություն ներկայացնի ձեռնարկված քայլերի և մեղիացիայի արդյունքների մասին: Մեղիատորի հաշվետվությունը չպետք է բացահայտի մեղիացիոն հանդիպումների բովանդակությունը, և ոչ էլ

որևէ դատողություն պարունակի մեդիացիայի ընթացքում կողմերի դրսևորած վարքագծի վերաբերյալ:

VI. Մեդիացիայի շարունակական զարգացումը

33. Անհրաժեշտ է ապահովել քրեական արդարադատության մարմինների և մեդիացիոն ծառայությունների միջև կանոնավոր խորհրդակցություններ՝ ընդհանուր ընկալում ձևավորելու նպատակով:

34. Անդամ երկրները պետք է խթանեն քրեական գործերով մեդիացիայի վերաբերյալ հետազոտությունների և գնահատումների իրականացումը:

Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի թիվ CM/Rec(2010)1 հանձնարարականը անդամ երկրներին՝ Եվրոպայի խորհրդի պրոբացիոն կանոնների վերաբերյալ

(Նախարարների կոմիտեի կողմից հաստատվել է 2010թ. հունվարի 20-ին՝ փոխնախարարների թիվ 1075 հանդիպման ժամանակ)

Նախարարների կոմիտեն, առաջնորդվելով Եվրոպայի խորհրդի կանոնադրության թիվ 15-ը հոդվածով,

Նկատի ունենալով, որ Եվրոպայի խորհրդի նպատակն է՝ հասնել առավել միասնության իր անդամների միջև, մասնավորապես՝ ընդհանուր հետաքրքրություն ներկայացնող խնդիրների վերաբերյալ օրենքները ներդաշնակեցնելու միջոցով,

Նկատի առնելով, որ պրոբացիայի նպատակն է՝ նպաստել արդարացի քրեական արդարադատության գործընթացին, ինչպես նաև հասարակական անվտանգությանը՝ հանցագործությունների կանխարգելման կամ կրճատման միջոցով,

Նկատի առնելով, որ պրոբացիոն գործակալություններն արդարադատության հիմնական գերատեսչություններից են, և որ դրանց աշխատանքն անդրադառնում է բանտային բնակչության կրճատման վրա,

Ուշադրության առնելով՝

- Երկրների ղեկավարների և Եվրոպայի խորհրդի կառավարության երրորդ գագաթաժողովի (16-17-ը մայիսի, 2005թ., Վարշավա) կողմից հաստատված հռչակագիրը և գործողությունների ծրագիրը, մասնավորապես՝ քաղաքացիների անվտանգության առումով,
- Եվրոպայի արդարադատության նախարարների 26-րդ համաժողովի (7-8-ը ապրիլի, 2005թ., Հելսինկի) կողմից հաստատված թիվ 2 բանաձևը (19-րդ պարբերությունը).

Նկատի ունենալով՝

- Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիան,
- Պայմանական դատապարտված կամ պայմանական ազատված իրավախախտների նկատմամբ վերահսկողության մասին եվրոպական կոնվենցիան,
- Քրեական գործերով դատավճիռների միջազգային վավերականության մասին եվրոպական կոնվենցիան,
- Համայնքային պատիժների և այլ միջոցների վերաբերյալ եվրոպական կանոնների մասին թիվ R(92)16 բանաձևը,
- Պատիժների կամ այլ միջոցների իրականացմանն առնչվող անձնակազմի վերաբերյալ թիվ R(97)12 բանաձևը,
- Քրեական գործերով մեղիացիայի վերաբերյալ թիվ R(99)19 բանաձևը,

- Բանտերի գերբեռնվածության և բանտային բնակչության ներհուսքի վերաբերյալ թիվ R(99)22 բանաձևը,
- Համայնքային պատիժների և այլ միջոցների մասին եվրոպական կանոնների իրականացումը բարելավելու վերաբերյալ թիվ Rec(2000)22 բանաձևը,
- Պայմանական ազատման վերաբերյալ թիվ Rec(2003)22 բանաձևը,
- Բանտային վարչակազմերի կողմից ցմահ կամ այլ երկարատև ազատազրկման դատապարտված բանտարկյալների ղեկավարման վերաբերյալ թիվ Rec(2003)23 բանաձևը,
- Եվրոպական բանտային կանոնների վերաբերյալ թիվ Rec(2006)2 բանաձևը,
- Հանցագործությունից տուժած անձանց օժանդակության վերաբերյալ թիվ Rec(2006)8 բանաձևը և,
- Կալանքի կիրառման, դրա համար անհրաժեշտ պայմանների և չարաշահումներից պաշտպանության երաշխիքների վերաբերյալ թիվ Rec(2006)13 հանձնարարականը.

Այնուհետ նկատի առնելով՝

- Ազատությունից զրկելու հետ չկապված միջոցների վերաբերյալ ՄԱԿ-ի նվազագույն ստանդարտ կանոնները (Տոկիոյի կանոնները)՝

Հանձնարարում է անդամ երկրների կառավարություններին՝

- Իրենց օրենսդրությունում, քաղաքականությունում և պրակտիկայում առաջնորդվել սույն հանձնարարականի հավելվածներում ներառված կանոններով,
- Ապահովել, որպեսզի սույն հանձնարարականը և դրան կից մեկնաբանությունները թարգմանվեն և հնարավորինս լայնորեն տարածվեն, հատկապես՝ դատական մարմինների, պրոբացիոն գործակալությունների, քրեակատարողական ծառայությունների, ինչպես նաև՝ լրատվամիջոցների և ընդհանուր հանրության շրջանում:

CM/Rec(2010)1 հանձնարարականի թիվ I հավելված

Մաս I. Կարգավորման շրջանակը, կիրառությունը, սահմանումներ և հիմնական սկզբունքներ

Կարգավորման շրջանակը և կիրառությունը

Սույն կանոնները կոչված են առաջնորդելու պրոբացիոն գործակալությունների ստեղծումը և պատշաճ գործունեությունը: Սույն կանոնները կիրառվում են նաև այլ կազմակերպությունների նկատմամբ՝ վերջիններիս կողմից սույն կանոններում արժարժված խնդիրներ լուծելիս, ներառյալ՝ այլ պետական գերատեսչությունները, ոչ կառավարական և առևտրային կազմակերպությունները:

Սույն կանոնների որևէ դրույթ չի կարող մեկնաբանվել որպես մարդու իրավունքներին վերաբերող, իրավախախտների համար առավել բարենպաստ որևէ միջազգային փաստաթղթի կիրառման բացառում:

Սույն կանոնները պետք է ընթերցվեն Համայնքային պատիժների և այլ միջոցների վերաբերյալ եվրոպական կանոնների մասին թիվ R(92)16 հանձնարարականի հետ միասին:

Ավելին, սույն կանոնները լրացնում են Պատիժների կամ այլ միջոցների իրականացմանն առնչվող անձնակազմի վերաբերյալ թիվ R(97)12 բանաձևի, Քրեական գործերով մեղիացիայի վերաբերյալ թիվ R(99)19 բանաձևի, Համայնքային պատիժների և այլ միջոցների եվրոպական կանոնների իրականացումը բարելավելու վերաբերյալ թիվ Rec(2000)22 բանաձևի, Պայմանական ազատման վերաբերյալ թիվ Rec(2003)22 բանաձևի, Բանտային վարչակազմերի կողմից ցմահ կամ այլ երկարատև ազատազրկման դատապարտված բանտարկյալների ղեկավարման վերաբերյալ թիվ Rec(2003)23 բանաձևի, Եվրոպական բանտային կանոնների վերաբերյալ թիվ Rec(2006)2 բանաձևի, Հանցագործությունից տուժած անձանց օժանդակության վերաբերյալ թիվ Rec(2006)8 բանաձևի և Կալանքի կիրառման, դրա համար անհրաժեշտ պայմանների և չարաշահումներից պաշտպանության երաշխիքների վերաբերյալ թիվ Rec(2006)13 հանձնարարականի համապատասխան դրույթները և պետք է ընթերցվեն դրանց հետ միասին:

Սահմանումներ

Պրոբացիա. Վերաբերում է օրենքով սահմանված և իրավախախտի նկատմամբ նշանակված համայնքային պատիժների և այլ միջոցների իրականացմանը: Այն ներառում է բազմազան գործողություններ և միջամտություններ, որոնք ներառում են՝ վերահսկողությունը, իրավախախտի սոցիալական ներառման նպատակով իրականացվող ուղղորդումն ու օժանդակությունը, ինչպես նաև՝ հասարակության անվտանգությանը նպաստելը:

Պրոբացիոն գործակալություն. Վերաբերում է ցանկացած մարմնի, որն օրենքով կոչված է իրականացնելու վերը նշված խնդիրներն ու պարտականությունները: Կախված տվյալ երկրի ներպետական համակարգից, պրոբացիոն գործակալության աշխատանքը կարող է նաև ներառել հետևյալը. դատական և որոշում կայացնող մարմիններին տեղեկատվության և խորհրդատվության տրամադրումը՝ հիմնավոր և արդարացի որոշումներ կայացնելու հարցում վերջիններիս օգնելու նպատակով. անազատության մեջ գտնվելու ընթացքում իրավախախտներին ուղղորդում և աջակցություն ցուցաբերելը՝ նրանց ազատման նախապատրաստելու և ազատվելուց հետո հասարակությունում իրենց վերագտնելու հարցերում. վաղաժամկետ ազատման ենթակա անձանց մոնիթորինգը և աջակցությունը, վերականգնողական արդարադատության հետ կապված միջամտությունները և հանցագործությունից տուժած անձանց օժանդակություն առաջարկելը:

Համայնքային պատիժներ և միջոցներ. Այն պատիժները և միջոցները, որոնց դեպքում իրավախախտները մնում են համայնքում և պայմանների և/կամ պարտականությունների սահմանման միջոցով որոշակի սահմանափակումներ են դրվում նրանց ազատության նկատմամբ: Սույն արտահայտությունը վերաբերում է դատական կամ վարչական մարմնի կողմից նշանակված ցանկացած պատժի, նախքան դատավճիռը կամ պատիժը կամ դրանց փոխարեն նշանակված ցանկացած այլ միջոցի, ինչպես նաև՝ պատիժը բանտային հաստատությունից դուրս իրականացնելու եղանակներին:

Խնամքն ազատվելուց հետո. Վերաբերում է իրավախախտին կամավորության հիմունքներով և ազատազրկումից վերջնականապես ազատվելուց հետո համայնքում վերաինտեգրելը՝ կառուցողական, ծրագրված և վերահսկելի ձևով: Սույն կանոնների իմաստով այս արտահայտությունը տարբերակված է «ազատվելուց հետո իրենց հասարակությունում

վերագտնելու հարցում աջակցություն» արտահայտությունից, որը վերաբերում է ազատվելուց հետո պարտադիր ներգրավման դեպքերին:

Հիմնական սկզբունքներ

1. Պրոբացիոն գործակալությունները պետք է նպատակ ունենան իրավախախտների հետ դրական փոխհարաբերություններ հաստատելու միջոցով նվազեցնելու կրկնահանցավորությունը՝ նրանց նկատմամբ վերահսկողություն (ըստ անհրաժեշտության՝ նաև հսկողություն) սահմանելու, նրանց ուղղորդելու և օժանդակելու, ինչպես նաև նրանց բարեհաջող սոցիալական ներառումը խթանելու նպատակով:
2. Պրոբացիոն գործակալությունները պետք է հարգեն իրավախախտների մարդկային իրավունքները: Բոլոր միջամտությունները պետք է ապահովեն իրավախախտների արժանապատվությունը, առողջությունը, ապահովությունն ու բարեկեցությունը:
3. Հանցագործությունից տուժած անձանց խնդիրներով զբաղվելու բոլոր դեպքերում պրոբացիոն գործակալությունները պետք է հարգեն նրանց իրավունքներն ու հաշվի նստեն նրանց կարիքների հետ:
4. Պրոբացիոն գործակալությունները պետք է լիովին հաշվի առնեն նրանց անհատական բնութագիրը, անձնական հանգամանքները և կարիքները՝ յուրաքանչյուր գործի նկատմամբ ցուցաբերելով արդարացի մոտեցում: Պրոբացիոն գործակալությունների միջամտությունները պետք է իրականացվեն՝ առանց սեռի, ռասայի, մաշկի գույնի, լեզվի, կրոնի, հաշմանդամության, սեռական կողմնորոշման, քաղաքական կամ այլ հայացքի, ազգային կամ սոցիալական ծագման, փոքրամասնություն հանդիսացող էթնիկ խմբին պատկանելու, գույքային, ծննդյան կամ այլ կարգավիճակի հետ կապված խտրականության:
5. Ցանկացած պատիժ կամ միջոց իրականացնելիս պրոբացիոն գործակալությունները չեն կարող կիրառել պարտականություններ կամ սահմանափակումներ՝ առավել, քան դատական կամ վարչական որոշմամբ սահմանված չափով, կամ ավելի, քան անհրաժեշտ է տվյալ գործի պարագայում՝ կապված իրավախախտման լրջության կամ կրկնահանցավորության՝ պատշաճ գնահատված ռիսկերի հետ:
6. Պրոբացիոն գործակալությունները պետք է հնարավորության սահմաններում ձեռք բերեն իրավախախտների գիտակցված համաձայնությունը և հասնեն համագործակցության՝ նրանց վրա անդրադարձող միջամտությունների առնչությամբ:
7. Նախքան մեղքի վերջնական հաստատումը կատարվող ցանկացած միջամտության դեպքում պահանջվում է իրավախախտների գիտակցված համաձայնությունը, և դա չպետք է կասկածի տակ առնի անմեղության կանխավարկածը:
8. Պրոբացիոն գործակալությունները, նրանց առջև դրված խնդիրներն ու պարտականությունները, ինչպես նաև՝ պետական կամ այլ մարմինների հետ նրանց փոխհարաբերությունները պետք է սահմանվեն ներպետական օրենսդրությամբ:

9. Պետական մարմինները պետք է պատասխանատու լինեն պրոբացիայի համար, եթե անգամ այդ ծառայությունները տրամադրվում են այլ գործակալությունների կամ կամավորների կողմից:

10. Պրոբացիոն գործակալությունները պետք է պատշաճ հեղինակություն և ճանաչում վայելեն և ապահովվեն համապատասխան միջոցներով:

11. Որոշում կայացնող մարմինները, կրկնահանցավորությունը նվազեցնելու և ազատությունից զրկելու այլընտրանքների կիրառումը խթանելու նպատակով պետք է համապատասխան դեպքերում օգտվեն պրոբացոն գործակալությունների մասնագիտական խորհրդատվությունից և գործունեությունից:

12. Պրոբացիոն գործակալությունները պետք է համագործակցեն այլ պետական կամ մասնավոր կազմակերպությունների և տեղական համայնքների հետ՝ իրավախախտների սոցիալական ներառումը խթանելու նպատակով: Համակարգված և փոխըմբռնող միջգերատեսչական և միջմասնագիտական աշխատանքն անհրաժեշտ է՝ իրավախախտների համալիր կարիքները բավարարելու և համայնքային անվտանգությունն ապահովելու համար:

13. Պրոբացիոն գործակալությունների իրականացրած բոլոր գործողությունները և միջամտությունները պետք է համապատասխանեն բարձրագույն ներպետական և միջազգային էթիկական և մասնագիտական ստանդարտներին:

14. Անհրաժեշտ է ունենալ պրոբացիոն գործունեության բողոքարկման մատչելի, անկողմնակալ և արդյունավետ ընթացակարգեր:

15. Պրոբացիոն գործակալությունները պետք է պարբերաբար ենթարկվեն պետական տեսչական ստուգումների և/կամ անկախ մոնիթորինգի:

16. Իրավասու մարմինները պետք է ամրապնդեն պրոբացիոն աշխատանքների արդյունավետությունը՝ խրախուսելով հետազոտությունները, որոնք պետք է ուղղորդեն պրոբացիոն քաղաքականությունն ու պրակտիկան:

17. Իրավասու մարմինները և պրոբացիոն գործակալությունները պետք է լրատվամիջոցներին և լայն հանրությանը տեղեկացնեն պրոբացիոն գործակալությունների աշխատանքի մասին՝ վերջիններիս դերի և դրանց հասարակական կարևորության առավել լավ ընկալումը խթանելու նպատակով:

Մաս II. Կազմակերպումը և անձնակազմը

Կազմակերպումը

18. Պրոբացիոն գործակալությունների կառուցվածքը, կարգավիճակը և միջոցները պետք է համապատասխանեն նրանց վերապահված խնդիրների և պարտականությունների ծավալին և պետք է արտացոլեն նրանց կատարած պետական ծառայության կարևորությունը:

19. Անկախ այն հանգամանքից՝ պրոբացիոն ծառայությունները մատուցվում են պետական, թե մասնավոր կազմակերպությունների կողմից, այդ գործակալությունները պետք է իրենց գործունեությունը ծավալեն իրավասու մարմինների կողմից սահմանված պաշտոնական քաղաքականության հրահանգներով և կանոններով:

20. Իրավախախտներին պրոբացիոն ծառայություն մատուցող ցանկացած մասնավոր գործակալություն պետք է ներպետական օրենքով սահմանված կարգով հավանություն ստանա իրավասու մարմինների կողմից:

Անձնակազմը

21. Պրոբացիոն գործակալությունները պետք է իրենց գործունեությունը ծավալեն այնպես, որպեսզի վաստակեն արդարադատության այլ գերատեսչությունների և քաղաքացիական հասարակության հարգանքը պրոբացիոն անձնակազմի կարգավիճակի և կատարած աշխատանքի նկատմամբ: Իրավասու մարմինները պետք է ձգտեն նպաստել այդ նպատակի իրագործմանը՝ տրամադրելով պատշաճ միջոցներ, իրականացնելով նպատակաուղղված ընտրություն և հավաքագրում, ապահովելով անձնակազմի պատշաճ վարձատրություն և իրականացնելով լավ կառավարում:

22. Անձնակազմը պետք է հավաքագրվի և ընտրվի հաստատված չափանիշներին համապատասխան, որոնցով շեշտը պետք է դրվի ազնվության, մարդասիրության, մասնագիտական կարողությունների և նրանց կողմից կատարվելիք աշխատանքին անձնական համապատասխանության վրա:

23. Ողջ անձնակազմը պետք է կարողանա օգտվել իրենց դերին և մասնագիտական պարտականությունների մակարդակին համապատասխանող կրթությունից և վերապատրաստումներից:

24. Ողջ անձնակազմը պետք է անցնի նախնական վերապատրաստում և պետք է փորձի տիրապետել համապատասխան հմտությունների, գիտելիքների և արժեքների: Անձնակազմը պետք է ընդունված կարգին համապատասխան գնահատվի և ստանա որակավորում, որը կվկայի ձեռք բերած գիտելիքների մակարդակի մասին:

25. Իրենց կարիերայի ընթացքում անձնակազմը պետք է ծառայությանը զուգընթաց վերապատրաստումների միջոցով պահպանի և կատարելագործի իր գիտելիքներն ու մասնագիտական կարողությունները:

26. Անձնակազմը պետք է ուսուցանվի և ձեռք բերի հմտություններ, որոնք անհրաժեշտ են օրենքի, էթիկայի, կազմակերպական քաղաքականության, արդիական մեթոդաբանական ստանդարտների և վարքագծի կանոնների շրջանակներում իր հայեցողական լիազորություններն իրականացնելու վերաբերյալ:

27. Որոշ առանձնահատուկ իրավախախտումներ կատարած անձանց հետ աշխատող կամ նման աշխատանքի համար պատրաստվող անձնակազմը պետք է համապատասխան մասնագիտացված վերապատրաստում անցնի:

28. Վերապատրաստման ընթացքում պետք է ուշադրության դարձնել առանձնապես խոցելի կամ առանձնակի կարիքներ ունեցող իրավախախտներին, համապատասխան դեպքերում՝ տուժողներին:

29. Պրոբացիոն անձնակազմի թիվը պետք է բավարար լինի աշխատանքն արդյունավետ կազմակերպելու համար: Անձնակազմի անդամները պետք է այնպիսի ծանրաբեռնվածություն

ունենան, որը թույլ կտա արդյունավետ և մարդասիրաբար վերահսկել, ուղղորդել և օժանդակել իրավախախտներին և անհրաժեշտության դեպքում աշխատել նրանց ընտանիքների, համապատասխան դեպքերում՝ նաև տուժողների հետ: Անձնակազմի չափից խիստ անբավարարության դեպքում ղեկավարությունը պատասխանատու է լուծումներ գտնելու և գերակա խնդիրների վերաբերյալ անձնակազմին հրահանգավորելու համար:

30. Ղեկավարությունը պետք է ապահովի պրոբացիոն գործունեության որակը՝ անձնակազմին առաջնորդելու, ուղղորդելու, վերահսկելու և մասնագիտորեն շահագրգռելու միջոցով:

31. Ղեկավարությունը պետք է ձգտի հուսալի աշխատանքային հարաբերություններ և լավ կապեր հաստատել և պահպանել այլ գործակալությունների և գործընկերների, կամավորների, պետական մարմինների, լրատվամիջոցների և լայն հանրության հետ:

32. Ղեկավարության համար պետք է սահմանված լինի անձնակազմի՝ որպես մեկ միավորի հետ վերջինիս մասնագիտական գործունեության և աշխատանքի պայմանների հետ կապված հարցերով խորհրդակցելու միջոցներ:

33. Անձնակազմի վարձատրությունը, արտոնությունները և աշխատանքային պայմանները պետք է արտացոլեն նրանց մասնագիտության հեղինակությունը և պետք է համապատասխանեն նրանց աշխատանքի պահանջուտ բնույթին՝ պատշաճ անձնակազմ ներգրավելու և պահելու նպատակով:

34. Պրոբացիոն աշխատանքի որոշ մասին կարող են ներգրավվել կամավորներ: Նրանք պետք է պատշաճ ընտրություն անցնեն, աջակցություն ստանան և ապահովվեն համապատասխան միջոցներով:

Մաս III

Հաշվետվականությունը և հարաբերություններն այլ գերատեսչությունների հետ

35. Պրոբացիոն գործակալությունները պետք է օրենքով սահմանված կարգով կապ պահպանեն դատական և, անհրաժեշտության դեպքում՝ այլ իրավասու մարմինների հետ և համապատասխան տեղեկատվություն տրամադրեն նրանց: Այդ տեղեկատվությունը կարող է վերաբերել ընդհանուր առմամբ կամ որոշակի դեպքերում ազատագրկման հավանական ներգործությանը և ազատությունից զրկելու հետ չկապված պատիժների և այլ միջոցների կիրառման նպատակահարմարությանը: Անհատական զեկուցագիր պահանջելու դեպքում պահանջվող տեղեկատվությունը պետք է հստակ շարադրված լինի:

36. Պրոբացիոն գործակալությունները պետք է իրավասու մարմիններին պարբերաբար ընդհանուր զեկուցագրեր և, հարցումներին ի պատասխան՝ տեղեկատվություն տրամադրեն իրենց աշխատանքի վերաբերյալ:

37. Պրոբացիոն գործակալությունները պետք է աշխատեն արդարադատության համակարգի այլ գործակալությունների, օժանդակ գերատեսչությունների և քաղաքացիական հասարակության հետ սերտ համագործակցությամբ՝ իրենց առջև դրված խնդիրները և պարտականություններն արդյունավետ իրականացնելու համար:

38. Պրոբացիոն գործակալությունները պետք է խրախուսեն և խթանեն իրավախախտների՝ որպես հասարակության անդամների կարիքները բավարարելու հարցում օժանդակ գերատեսչությունների կողմից պատասխանատվություն ստանձնելը:

39. Անկախ այն բանից՝ պրոբացիոն գործակալությունները և բանտային ծառայությունը գործում են մեկ կազմակերպության ներքո, թե առանձին, նրանք պետք է աշխատեն սերտ համագործակցությամբ՝ բանտային կյանքից համայնքային կյանքին բարեհաջող անցմանը նպաստելու նպատակով:

40. Համապատասխան դեպքերում հարկավոր է համապատասխան գործընկերների հետ միջգերատեսչական համաձայնագրեր նախաձեռնել, որոնք կսահմանեն համագործակցության և օժանդակության պայմանները թե՛ ընդհանուր առմամբ և թե՛ մասնավոր դեպքերի առումով:

41. Ներպետական օրենսդրությամբ անհրաժեշտ է սահմանել մասնագիտական գաղտնիքի, տվյալների պաշտպանության և տեղեկատվության փոխանակման պաշտոնական և հստակ կանոններ, որոնք պետք է մասնավորեցվեն նման գործընկերության հաստատման պարագայում:

Մաս IV

Պրոբացիոն աշխատանքը

Դատավճռի կայացմանը նախորդող զեկուցագրերը

42. Կախված ներպետական իրավական համակարգից, պրոբացիոն գործակալությունները կարող են դատավճռի կայացմանը նախորդող զեկուցագրեր պատրաստել այս կամ այն ենթադրյալ իրավախախտի վերաբերյալ՝ քրեական հետապնդում իրականացնելու կամ նշանակվելիք առավել նպատակահարմար պատիժների կամ այլ միջոցների որոշման հարցում դատական մարմիններին անհրաժեշտության դեպքում օժանդակելու նպատակով: Նման դեպքերում պրոբացիոն գործակալությունները պետք է կանոնավոր հաղորդակցվեն դատական մարմինների հետ՝ այն հանգամանքների առնչությամբ, որոնց առկայության դեպքում այդ զեկուցագրերն օգտակար կլինեն:

43. Դատավճռի կայացմանը նախորդող զեկուցագրերը պետք է հիմնված լինեն հավաստի տեղեկատվության վրա և հնարավորինս ստուգվեն և թարմացվեն դատավարության ընթացքում:

44. Ենթադրյալ իրավախախտները պետք է հնարավորություն ունենան ներգրավվելու զեկուցագրի պատրաստմանը, և նրանց կարծիքը հնարավորության դեպքում պետք է արտացոլվի զեկուցագրում, իսկ դրա բովանդակությունը պետք է հայտնի դառնա ենթադրյալ իրավախախտներին և/կամ նրանց օրինական ներկայացուցչին:

Խորհրդատվական բնույթի այլ զեկուցագրեր

45. Պրոբացիոն գործակալությունները, կախված ներպետական իրավական համակարգից, կարող են կազմել զեկուցագրեր, որոնք իրավասու մարմիններին անհրաժեշտ են որոշում կայացնելու համար: Դրանք պետք է խորհրդատվություն ներառեն հետևյալի մասին.

ա. իրավախախտին ազատ արձակելու նպատակահարմարությունը,

բ. ցանկացած հատուկ պայման, որ կարող է ներառվել իրավախախտին ազատ արձակելու որոշման մեջ,

գ. իրավախախտին ազատ արձակման նախապատրաստելու համար անհրաժեշտ ցանկացած այլ միջամտություն:

46. Իրավախախտները պետք է հնարավորություն ունենան համապատասխան դեպքերում ներգրավվելու զեկուցագրի պատրաստմանը, և նրանց կարծիքը հնարավորության դեպքում պետք է արտացոլվի զեկուցագրում, իսկ դրա բովանդակությունը պետք է հայտնի դառնա իրավախախտներին և/կամ նրանց օրինական ներկայացուցչին:

Համայնքային ծառայությունը

47. Համայնքային ծառայությունը համայնքային պատիժ կամ միջոց է, որը ներառում է ի շահ համայնքի կամ իրավախախտի կողմից պատճառված վնասն իրապես կամ խորհրդանշական կերպով հարթելու նպատակով իրականացվող չվարձատրվող աշխատանքի կազմակերպումը և վերահսկողությունը: Համայնքային ծառայությունը չպետք է խարանդ բնույթ ունենա, իսկ պրոբացիոն գործակալությունները պետք է սահմանեն և կիրառեն այնպիսի աշխատանքներ, որոնք կնպաստեն իրավախախտների մոտ հմտությունների ձևավորմանը և նրանց սոցիալական ներառմանը:

48. Համայնքային ծառայությունը չպետք է իրագործվի ի շահ պրոբացիոն գործակալությունների կամ դրանց անձնակազմի կամ առևտրային շահ հետապնդի:

49. Համապատասխան առաջադրանքը որոշելիս պրոբացիոն գործակալությունները պետք է հաշվի առնեն համայնքի ապահովությունը և այդ աշխատանքի ուղղակի շահառուներին:

50. Համայնքային ծառայություն անցնող իրավախախտներին պաշտպանելու համար անհրաժեշտ է ապահովության նախագոյշական միջոցներ ձեռնարկել, որոնք չպետք է այլ աշխատողների համար սահմանված միջոցներից պակաս հուսալի լինեն:

51. Պրոբացիոն գործակալությունները պետք է մշակեն համայնքային ծառայության իրականացման ծրագրեր, որոնք պետք է իրավախախտների տարբեր հմտություններին և բազմազան կարիքներին համապատասխանող առաջադրանքներ նախատեսեն: Մասնավորապես, հարկավոր է տրամադրության տակ ունենալ հարմար աշխատանքներ իրավախախտների այնպիսի խմբերի համար, ինչպիսիք են՝ կանայք, հաշմանդամություն ունեցողները, չափահասության հասած երիտասարդները և տարեցները:

52. Իրավախախտների հետ հարկավոր է խորհրդակցել այն աշխատանքների վերաբերյալ, որոնք նրանք կարող են իրականացնել:

Վերահսկողական միջոցներ

53. Ներպետական օրենսդրությանը համապատասխան, պրոբացիոն գործակալությունները կարող են վերահսկողությունն իրականացնել մինչև դատաքննությունը, դրա ընթացքում և դրանից հետո. այդպիսի վերահսկողությունը կարող է ներառել դատաքննության ընթացքում պայմանական ազատման դեպքում իրականացվող վերահսկողությունը, գրավը, քրեական

պատասխանատվությունից պայմանական ազատելը, պայմանական դատապարտումը կամ պատժի կատարման հետաձգումը և վաղաժամկետ ազատումը:

54. Նպատակահարմարությունն ապահովելու նպատակով վերահսկողության ընթացքում հարկավոր է լիովին հաշվի առնել իրավախախտների անհատականության բազմազանությունը և նրանց բազմազան կարիքները:

55. Վերահսկողությունը պետք է դիտվի ոչ միայն որպես բացառապես հսկիչ գործառույթ, այլև որպես իրավախախտներին խորհրդատվություն տրամադրելու, օժանդակություն ցուցաբերելու և նրանց շահագրգռելու միջոց: Համապատասխան դեպքերում այն պետք է համակցված լինի պրոբացիոն կամ այլ գործակալությունների կողմից իրականացվող միջամտությունների հետ, ինչպիսիք են՝ վերապատրաստումը, հմտությունների կատարելագործումը, աշխատանք գտնելու հնարավորությունները և բուժումը:

Աշխատանքն իրավախախտի ընտանիքի հետ

56. Համապատասխան դեպքերում, ներպետական օրենսդրությանը համապատասխան, պրոբացիոն գործակալություններն ուղղակիորեն կամ գործընկեր այլ գերատեսչությունների միջոցով պետք է աջակցություն, խորհրդատվություն և տեղեկատվություն առաջարկեն իրավախախտների ընտանիքներին:

Էլեկտրոնային մոնիթորինգը

57. Այն դեպքերում, երբ պրոբացիոն վերահսկողության շրջանակներում կիրառվում է էլեկտրոնային մոնիթորինգը, այն պետք է համակցված լինի վերականգնման և կրկնահանցավորության կանխման տարրեր պարունակող միջամտությունների հետ:

58. Տեխնիկայի միջոցով հսկողության աստիճանը չպետք է լինի ավելին, քան անհրաժեշտ է տվյալ դեպքում՝ հաշվի առնելով կատարված իրավախախտման լրջությունը և համայնքի ապահովությանը սպառնացող վտանգը:

Ազատվելուց հետո հասարակությունում իրենց վերագտնելու հարցում ցուցաբերվող աջակցությունը

59. Այն դեպքերում, երբ իրավախախտների նկատմամբ ազատվելուց հետո վերահսկողության իրականացումը դրված է պրոբացիոն գործակալությունների վրա, նրանք պետք է համագործակցեն բանտային իշխանությունների, իրավախախտների, նրանց ընտանիքի և համայնքի հետ՝ նրանց ազատումը և հասարակությունում վերաինտեգրումը նախապատրաստելու նպատակով: Նրանք պետք է կապեր հաստատեն բանտում գործող իրավասու ծառայությունների հետ՝ ազատվելուց հետո նրանց սոցիալական ինտեգրմանը և զբաղվածությանն աջակցելու նպատակով:

60. Պրոբացիոն գործակալությունները պետք է ունենան բանտարկյալների հետ շփվելու բոլոր անհրաժեշտ միջոցները, ինչը նրանց թույլ կտա բանտարկյալներին օժանդակել ազատմանը նախապատրաստվելու և ազատվելուց հետո հասարակությունում իրենց վերագտնելու հարցերում՝ բանտարկության ընթացքում կատարված կառուցողական աշխատանքի հիման վրա խնամքի շարունակականությունն ապահովելու նպատակով:

61. Վաղաժամկետ ազատումից հետո իրականացվող վերահսկողությունը պետք է նպատակ ունենա բավարարելու իրավախախտի՝ ազատվելուց հետո հասարակությունում իրեն վերագտնելու հետ կապված կարիքները, ինչպիսիք են՝ զբաղվածությունը, բնակարանային ապահովումը, կրթությունը, ինչպես նաև՝ ապահովելու ազատման նախապայմանների պահպանումը՝ կրկնահանգավորության և լուրջ վնաս պատճառելու ռիսկերը նվազեցնելու նպատակով:

Խնամքն ազատվելուց հետո

62. Ազատվելուց հետո կատարելիք բոլոր պարտավորությունները հանելուց հետո պրոբացիոն գործակալությունները կարող են ներպետական օրենքով թույլատրված դեպքերում կամավորության հիմունքներով շարունակել նախկին իրավախախտներին ազատվելուց հետո տրամադրվող խնամքի ծառայությունների մատուցումը՝ օրինապաշտ կյանքը շարունակելու հարցում նրանք օգնելու նպատակով:

Օտարերկրյա քաղաքացի կամ արտերկրում դատապարտված քաղաքացիների հետ տարվող պրոբացիոն աշխատանքը

63. Պրոբացիոն գործակալությունները պետք է օտարերկրյա քաղաքացի հանդիսացող իրավախախտների համար հասանելի ծառայություններ տրամադրեն, հատկապես՝ կապված համայնքային վերահսկողության և ազատվելուց հետո հասարակությունում իրենց վերագտնելու հետ:

64. Օտարերկրյա քաղաքացի իրավախախտների հետ կապված պրոբացիոն միջամտությունների փոխանցումը թույլատրող իրավական դրույթներն իրականացնելիս վերջիններս պետք է տեղեկացվեն դրա հետ կապված իրենց իրավունքների մասին: Հարկավոր է հնարավորության սահմաններում շարունակական սերտ համագործակցություն հաստատել և պահպանել նրանց ծագման երկրի համապատասխան պրոբացիոն գործակալության (գործակալությունների) հետ՝ իրենց երկիր վերադառնալուն պես իրավախախտի նկատմամբ անհրաժեշտ վերահսկողական միջոցառումներին նպաստելու նպատակով:

65. Պրոբացիոն գործակալությունները, ներպետական իշխանությունների համաձայնությամբ, պետք է ձգտեն խթանել շարունակական շփումը արտերկրում դատապարտված իրենց համաքաղաքացիների հետ և աջակցել նրանց, ինչպես նաև՝ խրախուսել, որպեսզի վերադառնալուն պես նրանք օգտվեն համապատասխան աջակցող գործակալությունների ծառայություններից:

Մաս V

Վերահսկողության գործընթացը

Անձի գնահատումը

66. Նախքան վերահսկողության իրականացումը կամ դրա ընթացքում անհրաժեշտություն առաջանալու դեպքում հարկավոր է գնահատել իրավախախտների անձը՝ համակարգային և հիմնավոր կերպով անդրադառնալով տվյալ գործի հանգամանքներին, ներառյալ՝ ռիսկերին,

դրական գործոններին ու կարիքներին, այդ կարիքները բավարարելու համար պահանջվող միջամտություններին և այդ միջամտություններին իրավախախտի արձագանքին:

67. Հնարավոր բոլոր դեպքերում իրավախախտները պետք է կարողանան ակտիվ ներդրում ունենալ ֆորմալ գնահատման գործում: Դա կարող է կատարվել իրավախախտների տեսակետներին և անձնական ցանկություններին, նրանց անձնական ուժեղ կողմերին պատշաճ նշանակություն տալու և հետագա հանցավորությունից խուսափելու հարցում պատասխանատու վերաբերմունք ձևավորելու միջոցով:

68. Իրավախախտները պետք է տեղյակ լինեն գնահատման գործընթացի և արդյունքների մասին:

69. Գնահատումը շարունակական գործընթաց է, և դրա ճշգրտությունն ու կարևորությունը պետք է պարբերաբար վերանայվի:

70. Գնահատումը հանձնարարելի է հետևյալ դեպքերում.

ա. համապատասխան պատիժը կամ այլ միջոցը նշանակելու կամ պաշտոնական քրեական վարույթից դուրս գործը լուծելու ժամանակ,

բ. վերահսկողության ժամկետի սկզբում,

գ. իրավախախտի կյանքում նշանակալի փոփոխությունների դեպքում,

դ. վերահսկողության բնույթը կամ աստիճանը փոխելու հարցը քննարկելիս,

է. վերահսկողական միջոցի ավարտին:

71. Անձնակազմը պետք է վերապատրաստվի գնահատումները սույն կանոնների պահպանմամբ իրականացնելու հարցերի շուրջ: Այն դեպքերում, երբ ներպետական համակարգերը գնահատման գործիքներ են կիրառում, անձնակազմին հարկավոր է վերապատրաստել՝ գնահատումների հնարավոր կարևորությունը և սահմանափակումներն ընկալելու և դրանք իր մասնագիտական որոշումների հիմքում դնելու հարցում վերջինիս աջակցելու նպատակով:

Պլանավորումը

72. Բոլոր պատիժների և այլ միջոցների իրականացման համար իրավասու մարմինները պետք է պատրաստեն աշխատանքային ծրագիր, որը պետք է ներառվի անձնական գործում: Այդ ծրագիրը պետք է ուղղորդի պրոբացիոն գործակալության աշխատանքը և անձնակազմին և իրավախախտին հնարավորություն ընձեռի առաջ ընթանալու առաջադրված նպատակների ուղղությամբ:

73. Աշխատանքային ծրագիրը պետք է քննարկվի, հնարավորության սահմաններում՝ համաձայնեցվի իրավախախտի հետ:

74. Ծրագիրը պետք է հիմնված լինի նախնական գնահատման վրա և սահմանի նախատեսված միջամտությունները:

75. Գնահատումը վերանայելու դեպքում աշխատանքային ծրագիրը պետք է անհրաժեշտության դեպքում համապատասխանաբար վերանայվի:

Միջամտությունները

76. Միջամտությունները պետք է վերականգնման և կրկնահանցավորության կանխման նպատակ հետապնդեն, ուստի դրանք պետք է լինեն կառուցողական և համարժեք կիրառված պատժին կամ այլ միջոցին:

77. Պրոբացիոն գործակալությունները պետք է ի վիճակի լինեն տարբեր մեթոդներ կիրառել՝ ցուցաբերելով համապատասխան հետազոտություններից բխող միջմասնագիտական մոտեցում և գիտելիքներ:

78. Իրավախախտները պետք է նախապես լիովին տեղեկացված լինեն առաջարկված ցանկացած միջամտության մասին: Պետք է ամեն կերպ փորձել ապահովել նրանց ակտիվ մասնակցությունը նման միջամտություններին:

79. Միջամտություններն իրականացնելիս և ուղղորդում կատարելիս պրոբացիոն գործակալությունները պետք է համապատասխան դեպքերում դիմեն օժանդակ գործակալությունների օգնությանը:

80. Անկախ իրավախախտի հետ աշխատանքին մասնակցող անձանց թվից յուրաքանչյուր դեպքի համար պետք է նշանակվի անձնակազմի պատասխանատու անդամ, ում խնդիրը պետք է լինի գնահատել, մշակել և համակարգել ընդհանուր աշխատանքային ծրագիրը և ապահովել իրավախախտի հետ շփումը և պահանջների կատարումը: Դա հատկապես կարևոր է այն դեպքերում, երբ իրավախախտները ենթարկվում են մեկից ավելի միջամտության կամ երբ ներգրավված է մեկից ավելի գործակալություն:

Առաջընթացի գնահատումը

81. Յուրաքանչյուր իրավախախտի առաջընթացը պետք է գնահատվի կանոնավոր պարբերականությամբ, և այդ գործընթացը պետք է անդրադառնա աշխատանքային ծրագրի վրա՝ վերահսկողության մնացած ժամանակահատվածում: Գնահատումը պետք է անձնական գործի և, անհրաժեշտության դեպքում, որոշումը կայացնող մարմնին ներկայացվող ընթացիկ հաշվետվության մաս հանդիսանա:

82. Գնահատումը պետք է նաև արտացոլի, թե որքանով է համաձայնեցված աշխատանքային ծրագիրը ձևակերպվել, իրագործվել և հանգեցրել նախատեսված արդյունքների: Պրոբացիոն գործակալությունները պետք է կարողանան դիմել որոշում կայացնող մարմնին՝ անհրաժեշտության դեպքում վերահսկողությունը փոփոխելու կամ դադարեցնելու հարցով:

83. Վերահսկողության նպատակահարմարության վերաբերյալ իրավախախտի տեսակետը պետք է ներառվի գնահատման մեջ:

84. Վերահսկողության ժամկետի ավարտին անհրաժեշտ է վերջնական գնահատում իրականացնել: Իրավախախտները պետք է տեղյակ լինեն, որ այդ գնահատումը պահպանվելու է իրենց անձնական գործում, և որ իրենք կարող են ապագայում օգտվել դրանից:

Իրականացումը և պայմանների պահպանումը

85. Պրոբացիոն գործակալությունները պետք է աշխատեն ապահովել իրավախախտների կողմից վերահսկողության և դրա հետ կապված ցանկացած պայմանների ակտիվ իրականացումն ու

պահպանումը: Իրավախախտների համագործակցությանը հասնելու գործում նրանք չպետք է հույսը դնեն միայն պայմանների չպահպանման համար սահմանված տույժերի վրա:

86. Իրավախախտները պետք է լիովին տեղյակ լինեն իրենց ներկայացված պահանջների, պրոբացիոն անձնակազմի պարտականությունների և պատասխանատվության, ինչպես նաև՝ պայմանները չպահպանելու հետևանքների մասին:

87. Սահմանված պայմաններից որևէ մեկն իրավախախտի կողմից չպահպանելու դեպքում պրոբացիոն անձնակազմը պետք է գործուն և անհապաղ արձագանքի: Նման դեպքում պետք է լիովին հաշվի առնել չպահպանելու հետ կապված հանգամանքները:

Գրառումներ, տեղեկատվություն և գաղտնիություն

88. Բոլոր պրոբացիոն գործակալությունները պետք է պաշտոնական, ճշգրիտ և ժամանակային առումով արդիական գրառումներ կատարեն իրենց աշխատանքի վերաբերյալ: Այդ արձանագրությունները որպես կանոն պետք է ներառեն պատժի կամ այլ միջոցի իրականացմանն առնչվող անհատների անձնական տվյալները, գործակալության հետ նրանց առնչությունը և այդ ուղղությամբ կատարած աշխատանքը: Նրանք պետք է գրառեն նաև գնահատման և պլանավորման արդյունքները:

89. Գրառումների նկատմամբ կիրառելի են ներպետական օրենսդրությամբ գաղտնիության և տվյալների պաշտպանության վերաբերյալ ընդունված սկզբունքները: Գաղտնի տեղեկատվությունը համապատասխան այլ գերատեսչությունների պետք է տրամադրվի միայն տվյալներից օգտվելու խիստ ընթացակարգերին համապատասխան և օգտագործվի միայն հստակ սահմանված նպատակներով:

90. Գրառումները հաշվետվականությունն ապահովելու կարևոր միջոց են: Դրանք պետք է պարբերաբար ստուգվեն ղեկավարների կողմից և պետք է ըստ անհրաժեշտության մատչելի լինեն պաշտոնական տեսչական ստուգումների և մոնիթորինգի ժամանակ:

91. Պրոբացիոն գործակալությունները պետք է կարողանան իրենց կատարած աշխատանքի, իրավախախտների արձանագրած առաջընթացի և վերջիններիս կողմից պայմանների պահպանման աստիճանի վերաբերյալ հաշվետվություն ներկայացնել դատական կամ այլ իրավասու մարմիններին:

92. Իրավախախտները պետք է կարողանան ներպետական օրենսդրությամբ սահմանված չափով և այլոց գաղտնիության իրավունքը չխախտելու պայմանով օգտվել իրենց վերաբերյալ կազմված անձնական գործերից:

Մաս VI

Պրոբացիոն գործակալությունների այլ գործունեությունը

Աշխատանքը տուժողների հետ

93. Հանցագործությունից տուժած անձանց ծառայություններ մատուցելիս պրոբացիոն գործակալությունները կատարված հանցագործության հետևանքները հաղթահարելու հարցում պետք է աջակցեն նրանց՝ լիովին հաշվի առնելով նրանց բազմապիսի կարիքները:

94. Համապատասխան դեպքերում պրոբացիոն գործակալությունները պետք է կապ պահպանեն տուժողների աջակցության ծառայությունների հետ՝ տուժողների կարիքների բավարարումն ապահովելու նպատակով:

95. Այն դեպքերում, երբ պրոբացիոն գործակալությունները կապ են հաստատում տուժողների հետ և/կամ ակնկալում են նրանց տեսակետները, վերջիններս պետք է հստակ տեղյակ լինեն այն մասին, որ իրավախախտների նկատմամբ պատիժների նշանակման որոշումները կայացվում են մի շարք գործոնների հիման վրա, այլ ոչ միայն էլնելով այս կամ այն տուժողին պատճառված վնասից:

96. Եթե անգամ պրոբացիոն գործակալություններն ուղղակիորեն չեն աշխատում տուժողների հետ, միջամտությունների ժամանակ անհրաժեշտ է հարգել տուժողների իրավունքներն ու կարիքները և ձգտել բարձրացնել տուժողներին պատճառված վնասի և այդ վնասի համար պատասխանատվության մասին իրավախախտների իրազեկությունը:

Գործունեությունը վերականգնողական արդարադատության բնագավառում

97. Վերականգնողական արդարադատության գործընթացներում պրոբացիոն գործակալությունների ներգրավվածության դեպքում իրավախախտների, տուժողների և համայնքի իրավունքներն ու պարտականությունները պետք է հստակ սահմանված և ընդունված լինեն: Պրոբացիոն անձնակազմը պետք է համապատասխան վերապատրաստում անցնի: Առանձնահատուկ միջամտություններ իրականացնելիս հիմնական նպատակը պետք է լինի կատարված իրավախախտման հետևանքների վերացումը:

Հանցավորության կանխարգելում

98. Ներպետական օրենքով սահմանված դեպքերում պրոբացիոն գործակալությունների փորձագիտական կարծիքը և փորձը պետք է օգտագործվեն հանցավորության նվազեցման ռազմավարություններ մշակելիս: Դա կարող է իրականացվել համատեղ միջամտությունների և համագործակցությունների հաստատելու միջոցով:

Մաս VII

Բողոքարկման ընթացակարգեր, տեսչական ստուգումներ և մոնիթորինգ

99. Ներպետական օրենսդրությամբ պետք է սահմանված լինեն պրոբացիոն գործունեության վերաբերյալ բողոքների քննության և դրանց ընթացք տալու հստակ, մատչելի և արդյունավետ ընթացակարգեր:

100. Այդ ընթացակարգերը պետք է լինեն արդարացի և անկողմնակալ:

101. Բոլոր դեպքերում բողոք ներկայացնողը պետք է պատշաճ կերպով տեղեկացվի քննության ընթացքի և արդյունքների մասին:

102. Պրոբացիոն գործակալությունները պետք է ապահովեն իրենց իսկ գործունեության մոնիթորինգի և կատարելագործման հուսալի համակարգերի առկայությունը, ինչպես նաև՝ այդ համակարգերի համապատասխանությունը սահմանված ստանդարտներին:

103. Պրոբացիոն գործակալությունները պետք է հաշվետու լինեն իրավասու մարմիններին և պարբերաբար պետական տեսչական ստուգումների և/կամ անկախ մոնիթորինգի ենթարկվեն, ինչպես նաև՝ լիարժեք համագործակցեն այդ հսկողությունն իրականացնողների հետ: Անկախ մոնիթորինգի մարմինների զեկույցները ենթակա են հրապարակման:

Մաս VIII

Հետազոտություններ, գնահատում, աշխատանք լրատվամիջոցների և հասարակության հետ

104. Պրոբացիոն քաղաքականությունը և գործունեությունը պետք է հնարավորինս հիմնված լինեն ակնհայտ փաստերի վրա: Իշխանությունները պետք է մանրակրկիտ հետազոտության և գնահատման համար անհրաժեշտ միջոցներ տրամադրեն:

105. Գործող օրենքների, քաղաքականության և գործունեության վերանայումը պետք է իրականացվի միջազգայնորեն ընդունված ստանդարտներին համապատասխանող գիտական և հետազոտական տվյալների հիման վրա:

106. Լրատվամիջոցները և հանրությունը պարբերաբար պետք է փաստերի վրա հիմնված տեղեկատվություն ստանան պրոբացիոն գործակալության կատարած աշխատանքի մասին: Նրանք պետք է տեղեկացվեն այդ աշխատանքի նպատակների և արդյունքների մասին՝ հասարակությունում նրանց դերի և կարևորության առավել լավ ընկալումը խթանելու նպատակով:

107. Անհրաժեշտ է խրախուսել իրավասու մարմիններին՝ պրոբացիայի ոլորտում առկա զարգացումների վերաբերյալ պարբերական հաշվետվություններ հրապարակելու հարցում:

108. Պրոբացիոն գործակալությունների վարած քաղաքականության և գործունեության վերաբերյալ հաշվետվությունները պետք է թե՛ ներպետական, և թե՛ միջազգային մակարդակով հասանելի լինեն այլ գործակալությունների, ծառայությունից օգտվողների և լայն հանրության համար՝ վստահությունն ամրապնդելու և պրոբացիոն ստանդարտներն ու գործունեությունը կատարելագործելու նպատակով:

CM/Rec(2010)1 հանձնարարականի թիվ II հավելված

Գործածված տերմինների բառարան

Խնամքն ազատվելուց հետո. Վերաբերում է իրավախախտին կամավորության հիմունքներով և ազատագրկումից վերջնականապես ազատվելուց հետո համայնքում վերաինտեգրելուն՝ կառուցողական, ծրագրված և վերահսկելի ձևով: Սույն կանոնների իմաստով այս արտահայտությունը տարբերակված է «ազատվելուց հետո հասարակությունում իրենց վերագտնելու հարցում աջակցություն» արտահայտությունից, որը վերաբերում է ազատագրկումից ազատվելուց հետո պարտադիր ներգրավման դեպքերին:

Անձի գնահատումը նախքան միջամտությունը պլանավորելը և/կամ դատական կամ այլ մարմիններին խորհրդատվություն տրամադրելը իրավախախտի ռիսկերի, կարիքների և ուժեղ կողմերի հաշվառումն է: Բացի այդ, գնահատումը նպատակ ունի պարզելու իրավախախտումը կատարելու պատճառները, ինչպես նաև այն, թե ինչ միջոցներով կարելի է նվազեցնել իրավախախտումը կրկնելու հավանականությունը:

Օժանդակությունը վերահսկողության բաղկացուցիչ մասն է՝ հսկողության միջոցների հետ մեկտեղ: Այն սովորաբար ներառում է հետևյալ ծառայություններից մեկը կամ մի քանիսը. բնակարան կամ աշխատանք գտնելու, ուսում ստանալու հարցում օժանդակության, ընտանեկան աջակցության ցուցաբերումը և այլն: Որոշ իրավական համակարգերում այդ ծառայությունները կարող են տրամադրվել առանձին գերատեսչությունների կողմից:

Բողոքը վերաբերում է թե՛ դատական մարմնին ներկայացվող դիմումին և թե՛ վարչական մարմնին ներկայացվող բողոքին:

Համայնքային պատիժներ և միջոցներ. Այն պատիժները և միջոցները, որոնց դեպքում իրավախախտները մնում են համայնքում, և պայմաններ և/կամ պարտականություններ սահմանելու միջոցով որոշակի սահմանափակումներ են դրվում նրանց ազատության նկատմամբ: Արտահայտությունը վերաբերում է դատական կամ վարչական մարմնի կողմից նշանակված ցանկացած պատժի, նախքան դատավճիռը կամ պատիժը կամ դրանց փոխարեն նշանակված ցանկացած այլ միջոցի, ինչպես նաև՝ պատիժը բանտային հաստատությունից դուրս իրականացնելու եղանակներին:

Պայմաններ և պարտականություններ արտահայտությունը վերաբերում է որոշում կայացնող մարմնի կողմից նշանակվող պատժից կամ այլ միջոցից բխող պահանջներին:

Հսկողությունը վերաբերում է այն գործողություններին, որոնք կոչված են պարզելու, թե որքանով է իրավախախտը կատարում պատժից կամ այլ միջոցից բխող պայմանները կամ պարտականությունները, կամ ապահովում դրանց կատարումը: Այդ գործողությունները, որպես կանոն, ներառում են այդ պայմաններից կամ պարտականություններից խուսափելու դեպքում առավել խիստ պատիժների կամ այլ միջոցների կիրառումը կամ այդպիսիք կիրառելու նախազգուշացումը:

Հանցավորության կանխարգելումը քրեական արդարադատության համակարգում ընդգրկված գերատեսչությունների և իրավասու այլ գործակալությունների կողմից իրականացվող քաղաքականությունը և պրակտիկան է, որի նպատակն է՝ կանխարգելել (կամ, ինչն առավել հավանական է՝ նվազեցնել) հանցավորությունը:

Որոշում կայացնող մարմինը դատական, վարչական կամ այլ մարմինն է, որն օրենքով լիազորված է համայնքային պատիժ կամ այլ միջոց նշանակել, վերացնել դրանք կամ փոփոխել դրանցից բխող պայմաններն ու պարտավորությունները:

Կրկնահանցավորության կանխումն այն գործընթացն է, երբ քրեական արդարադատության ոլորտի գերատեսչությունների ներգրավմամբ կամ առանց դրա, իրավախախտները դադարեցնում են իրենց հակաօրինական գործողությունները և հանցավորությունից զերծ կյանք են վարում՝ նրանց մարդկային կապիտալը (ինչպիսիք են՝ անձնական հմտություններն ու գիտելիքները) և սոցիալական կապիտալի (ինչպիսիք են՝ զբաղվածությունը, ընտանիքը, սոցիալական առնչություններն ու կապերը և քաղաքացիական հասարակության ներգրավումը) զարգացնելու միջոցով:

Վաղաժամկետ ազատումը նախքան ազատագրկման ձևով նշանակված պատիժն ամբողջությամբ կրելը բանտից ազատելու բոլոր ձևերն են, ինչպիսիք են՝ ժամանակավոր ազատումը, պայմանական ազատումը կամ պայմանական ներումը:

Առաջընթացի գնահատումը առաջադրված նպատակներին հասնելու աստիճանի մանրագնին ուսումնասիրությունն է: Այս գործընթացի ժամանակ որոշում է կայացվում հետագա քայլերի վերաբերյալ:

Իրականացումը պրոբացիոն գործակալության աշխատանքի գործնական կողմն է՝ ուղղված համայնքային պատժի կամ այլ միջոցի պատշաճ իրագործումն ապահովելուն:

Միջամտությունն այն գործողությունն է, որը ձեռնարկվում է իրավախախտին հետագայում հանցագործություն կատարելուց զերծ պահելու նպատակով վերահսկելու, համապատասխան վերաբերմունք ցուցաբերելու, օժանդակելու կամ ուղղորդելու և օրինապահ կյանք վարելու հարցում օգնելու նպատակով: Ուստի, միջամտությունը չի վերաբերում տեղեկատվության տրամադրմանը կամ զեկուցագրերի ներկայացմանը:

Դատական մարմինը դատարանն է, դատավորը կամ դատախազը:

Ներպետական օրենքը ոչ միայն երկրի օրենսդիր մարմնի կողմից ընդունված առաջնային օրենսդրությունն է, այլև պարտադիր բնույթ ունեցող այլ կանոնակարգերն ու կարգադրությունները, ինչպես նաև՝ դատարանների նախադեպերը՝ այնքանով, որքանով դրանք ճանաչված են ներպետական իրավական համակարգի կողմից:

Իրավախախտը այն անձն է, ով մեղադրվում է քրեական օրենքի խախտման մեջ կամ ով խախտել է քրեական օրենքը: Սույն հանձնարարականի իմաստով, առանց անմեղության կանխավարկածը կամ մեղքը դատական որոշմամբ հաստատելու պահանջը կասկածի տակ առնելու՝ «իրավախախտ» արտահայտությունը վերաբերում է բոլորին, ում նկատմամբ քրեական դատավարություն է իրականացվում:

Ազատվելուց հետո վերահսկողությունը վաղաժամկետ ազատման ժամանակահատվածում իրականացվող վերահսկողությունն է:

Պրոբացիա. Վերաբերում է օրենքով սահմանված և իրավախախտի նկատմամբ նշանակված համայնքային պատիժների և այլ միջոցների իրականացմանը: Այն ներառում է բազմապիսի գործողություններ և միջամտություններ, որոնք ներառում են վերահսկողությունը, իրավախախտի սոցիալական ներառման նպատակով իրականացվող ուղղորդումն ու օժանդակությունը, ինչպես նաև՝ հասարակության անվտանգությանը նպաստելը:

Պրոբացիոն գործակալություն. Վերաբերում է ցանկացած մարմնի, որն օրենքով կոչված է իրականացնելու վերը նշված խնդիրներն ու պարտականությունները: Կախված տվյալ երկրի ներպետական համակարգից, պրոբացիոն գործակալության աշխատանքը կարող է նաև ներառել հետևյալը. դատական և որոշում կայացնող մարմիններին տեղեկատվության և խորհրդատվության տրամադրումը՝ հիմնավոր և արդարացի որոշումներ կայացնելու հարցում վերջիններիս օգնելու նպատակով. անազատության մեջ գտնվելու ընթացքում իրավախախտներին ուղղորդում և աջակցություն ցուցաբերելը՝ նրանց ազատման նախապատրաստելու և ազատվելուց հետո

հասարակությունում իրենց վերագտնելու հարցերում. վաղաժամկետ ազատման ենթակա անձանց մոնիթորինգը և աջակցությունը, վերականգնողական արդարադատության հետ կապված միջամտությունները և հանցագործությունից տուժած անձանց օժանդակություն առաջարկելը:

Վերականգնումը լայն հասկացություն է, որը վերաբերում է կրկնահանգավորության կանխմանը և իրավախախտին օրինապահ անձի վերածելը խթանող տարատեսակ միջամտություններին:

Ազատվելուց հետո հասարակությունում իրենց վերագտնելու հարցում աջակցությունը սկսում է ազատությունից գրկելու պահից: Այն դրական և կառավարելի ձևով բանտարկյալին համայնքում վերաինտեգրելու գործընթաց է: Սույն կանոններում «ազատվելուց հետո հասարակությունում իրենց վերագտնելու հարցում աջակցություն» արտահայտությունը վերաբերում է այն ժամանակահատվածում իրականացվող վերահսկողությանը, երբ իրավախախտը լքել է բանտը, սակայն շարունակում է որոշակի կատարման համար պարտադիր պարտականություններ կրել, օրինակ՝ պայմանական ազատման ժամանակահատվածը: Այս հասկացությունը պետք է «տարբերակել ազատվելուց հետո խնամք» արտահայտությունից:

Վերականգնողական արդարադատությունը ներառում է մի շարք հիմնական նախապայմանների վրա հիմնված մոտեցումներ ու ծրագրեր.

ա) հանցագործությանն արձագանքելիս պետք է հնարավորինս հարթվի տուժողին պատճառված վնասը,

բ) իրավախախտներին հնարավորություն տրվի հասկանալու, որ իրենց վարքագիծն անընդունելի է, և որ դրանք որոշակի իրական հետևանքներ են առաջացրել տուժողի և համայնքի համար,

գ) իրավախախտները կարող են և պետք է պատասխանատվություն ստանձնեն իրենց գործողության համար,

դ) տուժողները պետք է հնարավորություն ունենան արտահայտելու իրենց կարծիքները և մասնակցելու իրավախախտի կողմից վնասի հարթման եղանակը որոշելուն,

ե) համայնքը պարտավոր է ներդրում ունենալ այդ գործընթացում:

Վերահսկողությունը վերաբերում է թե՛ կատարող մարմնի կողմից կողմից կամ վերջինիս անունից իրավախախտին համայնքում պահելու ուղղությամբ իրականացված օժանդակ գործողություններին և թե՛ այն գործողություններին, որոնք ուղղված են՝ ապահովելու, որպեսզի իրավախախտը կատարի սահմանված պայմանները և պարտականությունները, ներառյալ՝ հսկողության միջոցները, եթե դա անհրաժեշտ է: Վերահսկողությունը կարող է լինել պարտադիր կամ կամավոր (իրավախախտի խնդրանքով):

Տուժողը ֆիզիկական անձն է, ում պատճառվել է վնաս, այդ թվում՝ ֆիզիկական կամ հոգեկան վնաս, հուզական տառապանք կամ տնտեսական կորուստ՝ քրեական օրենքի խախտում հանդիսացող գործողությունների կամ անգործության հետևանքով: «Տուժող» տերմինը համապատասխան դեպքերում վերաբերում է նաև անմիջական տուժողի սեփական ընտանիքին կամ նրա խնամքի տակ գտնվող անձանց:

Կամավորը պրոբացիոն գործառույթներ իրականացնող այն անձն է, ով չի վարձատրվում իր աշխատանքի դիմաց: Դա չի բացառում կամավորներին փոքր գումարների վճարումը՝ իրենց աշխատանքի հետ կապված ծախսերը հոգալու նպատակով:

Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի թիվ Rec(2006)2 հանձնարարականը անդամ երկրներին՝ Եվրոպական բանտային կանոնների վերաբերյալ

(Նախարարների կոմիտեի կողմից հաստատվել է 2006թ. հունվարի 11-ին՝ փոխնախարարների թիվ 952 հանդիպման ժամանակ)

Նախարարների կոմիտեն, առաջնորդվելով Եվրոպայի խորհրդի կանոնադրության թիվ 15բ հոդվածով,

Նկատի առնելով Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիան և Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպերը,

Նկատի առնելով նաև Խոշտանգումների և անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի կանխարգելման հարցերով եվրոպական կոմիտեի կատարած աշխատանքը, հատկապես՝ վերջինիս կողմից իր ընդհանուր զեկույցներում սահմանված ստանդարտները,

Կրկնելով, որ որևէ անձ չի կարող զրկվել ազատությունից այլ կերպ, քան որպես ծայրահեղ միջոց և օրենքով սահմանված ընթացակարգին համապատասխան,

Ընդգծելով, որ ազատությունից զրկելու հետ կապված պատիժների իրականացմամբ և բանտարկյալների նկատմամբ վերաբերմունքով պայմանավորված՝ անհրաժեշտ է հաշվի առնել ապահովության, անվտանգության և կարգապահության հետ կապված պահանջները՝ ապահովելով նաև բանտային այնպիսի պայմաններ, որոնք չեն նսեմացնում մարդկային արժանապատվությունը և որոնք այնտեղ պահվող անձանց առաջարկում են զբաղվածության միջոցառումներ և ներգործության հետ կապված ծրագրեր՝ դրանով իսկ նրանց պատրաստելով հասարակությունում վերաինտեգրվելուն.

Կարևորելով Եվրոպայի խորհրդի անդամ երկրների կողմից իրենց բանտային քաղաքականության ընդհանուր սկզբունքների շարունակական թարմացումն ու պահպանումը,

Բացի այդ, հաշվի առնելով, որ այդ ընդհանուր սկզբունքների պահպանումը կխթանի միջազգային համագործակցությունն այս ոլորտում,

Հիշատակելով Էական սոցիալական փոփոխությունները, որոնք վերջին երկու տասնամյակում անդրադարձել են Եվրոպայի քրեական բնագավառի վրա,

Վերահաստատելով Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի հանձնարարականներում տեղ գտած ստանդարտները քրեակատարողական քաղաքականության և պրակտիկայի առանձին ասպեկտների վերաբերյալ, մասնավորապես՝ Բանտում կրթության վերաբերյալ թիվ R(89)12 հանձնարարականը, Բանտերի և բանտերում վարակիչ հիվանդությունների, այդ թվում՝ ՉԻԱՀ-ի և նման այլ առողջապահական խնդիրների վերահսկման քրեաբանական ասպեկտների վերաբերյալ թիվ R(93)6, Պատիժների և այլ միջոցների իրականացմանը ներգրավված անձնակազմի վերաբերյալ թիվ R(97)12, Բանտերում առողջապահության էթիկական և կազմակերպական ասպեկտների վերաբերյալ թիվ R(98)7, Բանտերի գերբեռնվածության և բանտային բնակչության ներհոսքի վերաբերյալ թիվ R(99)22, Պայմանական ազատման մասին թիվ Rec(2003)22 և Բանտային

վարչակազմերի կողմից ցմահ ազատագրկման և տևական ազատագրկման դատապարտված անձանց դեկավարման վերաբերյալ թիվ Rec(2003)23 հանձնարարականները,

Հաշվի առնելով Բանտարկյալների նկատմամբ վերաբերմունքի ՄԱԿ-ի նվազագույն ստանդարտ կանոնները,

Նկատի առնելով, որ Եվրոպական բանտային կանոնների վերաբերյալ նախարարների կոմիտեի թիվ R(87)3 հանձնարարականը նշանակալի վերանայման և լրամշակման կարիք ունի՝ Եվրոպայում քրեական քաղաքականության, պատժային գործունեության և բանտերի ընդհանուր կառավարման ոլորտում տեղ գտած զարգացումներն արտացոլելու նպատակով՝

Առաջարկում է, որպեսզի անդամ երկրների կառավարությունները.

- իրենց օրենսդրությունում, քաղաքականությունում և պրակտիկայում առաջնորդվել սույն հանձնարարականի հավելվածում տեղ գտած կանոններով, որոնք փոխարինում են Եվրոպական բանտային կանոնների վերաբերյալ նախարարների կոմիտեի ընդունած թիվ R(87)3 հանձնարարականին,
- ապահովել, որ սույն հանձնարարականը և դրան կից մեկնաբանությունները թարգմանվեն և հնարավորինս լայնորեն տարածվեն, հատկապես՝ դատական մարմինների, բանտային անձնակազմի և անձամբ բանտարկյալների շրջանում:

Թիվ Rec(2006)2 հանձնարարականի հավելված

Մաս I

Հիմնական սկզբունքներ

1. Ազատությունից զրկված բոլոր անձանց մարդկային իրավունքները պետք է հարգվեն:
2. Ազատությունից զրկված անձինք օժտված են բոլոր այն իրավունքներով, որոնցից չեն զրկվել դատապարտվելու կամ կալանավորվելու որոշման արդյունքում:
3. Ազատությունից զրկված անձանց նկատմամբ կիրառվող սահմանափակումները պետք է տեղավորվեն անհրաժեշտ նվազագույնի սահմաններում և համարժեք լինեն դրանց կիրառման իրավաչափ նպատակներին:
4. Բանտարկյալների մարդկային իրավունքները ոտնահարող բանտային պայմանները չեն կարող արդարացվել միջոցների անբավարարությամբ:
5. Բանտային կյանքը պետք է հնարավորինս մոտ լինի համայնքային կյանքին:
6. Ողջ բանտարկությունը պետք է անցկացվի այնպես, որպեսզի խթանվի ազատությունից զրկված անձանց վերաինտեգրումն ազատ հասարակությունում:
7. Անհրաժեշտ է խրախուսել բանտից դուրս գտվող սոցիալական ծառայությունների հետ համագործակցությունը և քաղաքացիական հասարակության հնարավոր ներգրավումը:

8. Բանտային անձնակազմը կարևոր հանրային ծառայություն է իրականացնում, և անձնակազմի հավաքագրումը, վերապատրաստումը և աշխատանքային պայմանները պետք է վերջինիս հնարավորություն ընձեռեն բանտարկյալների հետ իրենց աշխատանքի ընթացքում պահպանելու բարձր ստանդարտները:

9. Բոլոր բանտերը պետք է պարբերաբար ենթարկվեն պետական տեսչական ստուգումների և անկախ մոնիթորինգի:

Կարգավորման շրջանակը և կիրառումը

10.1. Եվրոպական բանտային կանոնները վերաբերում են այն անձանց, ովքեր դատական մարմնի որոշմամբ գտնվում են կալանքի տակ կամ դատապարտվելու արդյունքում զրկվել են ազատությունից:

10.2. Դատական մարմնի որոշմամբ կալանքի տակ գտնվող կամ դատապարտվելու արդյունքում ազատությունից զրկված անձինք, որպես կանոն, պետք է պահվեն բանտերում, այսինքն՝ բանտարկյալների այս երկու խմբերի համար նախատեսված հաստատություններում:

10.3. Կանոնները կիրառելի են նաև այն անձանց նկատմամբ, ովքեր.

ա. բանտում պահվում են այլ պատճառով,

բ. դատական մարմնի որոշմամբ կալանավորվել են կամ դատապարտվելու արդյունքում զրկվել են ազատությունից, սակայն ինչ-ինչ պատճառներով պահվում են այլ վայրում:

10.4. Բանտում պահվող կամ 10.3.*բ* կետում նշված դեպքերում անազատության մեջ գտնվող անձինք սույն կանոնների իմաստով համարվում են բանտարկյալներ:

11.1. 18 տարին չլրացած երեխաները պետք է պահվեն ոչ թե չափահասների համար նախատեսված բանտում, այլ հատուկ այդ նպատակով ստեղծված հաստատությունում:

11.2. Եթե երեխաներն այդուհանդերձ բացառության կարգով պահվում են նման բանտում, անհրաժեշտ է ունենալ այնպիսի կանոնակարգեր, որոնք թույլ կտան հաշվի առնել նրանց կարգավիճակն ու կարիքները:

12.1. Հոգեկան հիվանդությամբ տառապող կամ այնպիսի անձինք, ում հոգեկան վիճակն անհամատեղելի է բանտում անազատության մեջ պահելու հետ, պետք է պահվեն հատուկ այդ նպատակով նախատեսված հաստատությունում:

12.2. Եթե նման անձինք այդուհանդերձ բացառության կարգով պահվում են բանտում, անհրաժեշտ է ունենալ այնպիսի կանոնակարգեր, որոնք թույլ կտան հաշվի առնել նրանց կարգավիճակն ու կարիքները:

13. Սույն կանոնները պետք է կիրառվեն անկողմնակալորեն և առանց սեռի, ռասայի, մաշկի գույնի, լեզվի, կրոնի, քաղաքական կամ այլ հայացքի, ազգային կամ սոցիալական ծագման, ազգային փոքրամասնության պատկանելու, գույքային, ծննդյան կամ այլ կարգավիճակով պայմանավորված խտրականության:

Մաս II

Բանտարկության պայմանները

Ընդունումը

14. Որևէ անձ չի կարող որպես բանտարկյալ ընդունվել բանտ կամ պահվել այնտեղ՝ առանց ներպետական օրենսդրությամբ սահմանված կարգով կայացված, օրինական ուժ ունեցող համապատասխան որոշման:

15.1. Յուրաքանչյուր բանտարկյալի վերաբերյալ բանտ ընդունելու պահին պետք է գրառվեն հետևյալ տեղեկությունները.

ա. տեղեկատվություն բանտարկյալի ինքնության վերաբերյալ,

բ. բանտարկության պատճառները և այդ որոշումը կայացնող մարմինը,

գ. ընդունման օրը և ժամը,

դ. բանտարկյալի այն անձնական իրերի ցանկը, որոնք թիվ 31 կանոնին համապատասխան պետք է ի պահ տրվեն,

է. ցանկացած տեսանելի վնասվածքի կամ նախքան ընդունվելը տեղի ունեցած վատ վերաբերմունքի վերաբերյալ բողոքները,

զ. բանտարկյալի առողջական վիճակի վերաբերյալ ցանկացած տեղեկատվություն, որն առնչվում է բանտարկյալի կամ այլոց ֆիզիկական և հոգեկան ապահովությանը՝ բժշկական գաղտնիքի պահպանման պայմանով:

15.2. Ընդունման պահին բոլոր բանտարկյալները պետք է ստանան թիվ 30 կանոնով սահմանված տեղեկատվությունը:

15.3. Ընդունումից անմիջապես հետո թիվ 24.9 կանոնին համապատասխան պետք է ծանուցում ուղարկվի բանտարկյալի բանտարկության վերաբերյալ:

16. Ընդունումից հետո հնարավորինս վաղ.

ա. թիվ 42 կանոնով նախատեսված բժշկական զննությամբ պետք է լրացվի ընդունման պահին բանտարկյալի առողջական վիճակի վերաբերյալ տեղեկատվությունը,

բ. թիվ 51 կանոնին համապատասխան անհրաժեշտ է որոշել բանտարկյալին պահելու ռեժիմը,

գ. բանտարկյալի կողմից ապահովությանը սպառնացող վտանգը պետք է որոշվի թիվ 52 կանոնին համապատասխան,

դ. անհրաժեշտ է գնահատել բանտարկյալի սոցիալական վիճակի վերաբերյալ առկա տեղեկատվությունը՝ բանտարկյալի անմիջական անձնական և սոցիալական կարիքներին արձագանքելու նպատակով,

է. դատապարտված բանտարկյալների պարագայում հարկավոր է քայլեր ձեռնարկել սույն կանոնների Մաս VIII-ում նշված ծրագրերն իրականացնելու ուղղությամբ:

Տեղաբաշխում և կացարանային ապահովում

17.1. Բանտարկյալները պետք է հնարավորության սահմաններում տեղաբաշխվեն իրենց բնակության կամ սոցիալական վերականգնման վայրին մոտ գտնվող բանտերում:

17.2. Տեղաբաշխման ժամանակ հարկավոր է հաշվի առնել քրեական գործով քննությունը շարունակելու, ապահովության, անվտանգության և բոլոր բանտարկյալների համար համապատասխան ռեժիմներ ապահովելու նկատառումները:

17.3. Հնարավորության սահմաններում պետք է առաջնային տեղաբաշխման և հետագայում մեկ բանտից մյուսը փոխադրելու մասին խորհրդակցել բանտարկյալի հետ:

18.1. Բանտարկյալներին տրամադրված կացարանը, հատկապես՝ ննջարանները, պետք է հարիր լինեն մարդկային արժանապատվությանը և հնարավորության սահմաններում համապատասխանեն մեկուսիության, առողջության և հիգիենայի հետ կապված պահանջներին. հարկավոր է պատշաճ ուշադրություն դարձնել կլիմայական պայմաններին և հատկապես տարածքի մակերեսին, օդի ծավալին, լուսավորությանը, ջեռուցմանն ու օդափոխությանը:

18.2. Բանտարկյալների ապրելու, աշխատելու կամ համատեղ միջոցառումների համար նախատեսված բոլոր շինություններում.

ա. պատուհանները պետք է բավարար չափով մեծ լինեն, որպեսզի բանտարկյալները բնական լուսավորության նորմալ պայմաններում կարողալու կամ աշխատելու հնարավորություն ունենան, և որպեսզի չխոչընդոտվի մաքուր օդի ներհոսքը, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ առկա է օդորակման պատշաճ համակարգ,

բ. արհեստական լուսավորությունը պետք է բավարարի ընդունված տեխնիկական ստանդարտները,

գ. անհրաժեշտ է ունենալ ահազանգման համակարգ, որը բանտարկյալներին անձնակազմի հետ անհապաղ կապվելու հնարավորություն կընձեռի:

18.3. 1-ին և 2-րդ պարբերություններում նշված խնդիրների վերաբերյալ հատուկ նվազագույն պահանջները պետք է սահմանված լինեն ներպետական օրենսդրությամբ:

18.4. Ներպետական օրենսդրությունը պետք է նախատեսի մեխանիզմներ, որոնք կապահովեն, որպեսզի այս նվազագույն պահանջները չխախտվեն բանտերի գերբեռնվածության հետևանքով:

18.5. Բանտարկյալները, որպես կանոն, պետք է գիշերվա ընթացքում տեղավորվեն անհատական խցերում, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ նրանք նախընտրում են ընդհանուր ննջարանները:

18.6. Ընդհանուր կացարան կարող է տրամադրվել միայն այդ նկատառումներից ելնելով, և դրանում պետք է տեղավորվեն միմյանց հետ շփվելու տեսակետից համատեղելի բանտարկյալներ:

18.7. Հնարավորության սահմաններում բանտարկյալները պետք է նախքան ընդհանուր ննջարանում տեղավորվելն ընտրության հնարավորություն ունենան:

18.8. Բանտարկյալներին այս կամ այն բանտում կամ բանտի այս կամ այն հատվածում տեղավորելու որոշումը կայացնելիս հարկավոր է պատշաճ ուշադրություն դարձնել բանտարկյալների հետևյալ խմբերին միմյանցից անջատ պահելուն.

ա. չդատապարտված բանտարկյալները՝ դատապարտվածներից,

բ. արական սեռի բանտարկյալները՝ իգական սեռի բանտարկյալներից,

գ. չափահասության հասած երիտասարդ բանտարկյալները՝ առավել տարեցներից:

18.9. Անջատ պահելու պահանջներից բացառություններ կարող են արվել 8-րդ պարբերության իմաստով՝ բանտարկյալներին կազմակերպված միջոցառումներին համատեղ մասնակցելու հնարավորություն ընձեռելու նպատակով, սակայն այս խմբերը գիշերային ժամերին պետք է մշտապես անջատ պահվեն միմյանցից, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ նրանք բանտարկությունը միասին կրելու ցանկություն են հայտնում, իսկ բանտային մարմինները գտնում են, որ դա բխում է բոլոր այդ բանտարկյալների շահերից:

18.10. Բոլոր բանտարկյալների կացարանային ապահովումը պետք է իրականացվի անվտանգության հնարավորինս մեղմ միջոցառումների պայմաններում, որը համարժեք է փախուստի դիմելու կամ ինքնավնասման կամ այլոց վնաս պատճառելու վտանգին:

Հիգիենան

19.1. Յուրաքանչյուր բանտի բոլոր հատվածները պետք է մշտապես պատշաճ խնամվեն և մաքուր պահվեն:

19.2. Բանտ ընդունվելիս բանտարկյալին հատկացվող խուցը կամ այլ կացարանը պետք է մաքուր վիճակում լինի:

19.3. Բանտարկյալները պետք է կարողանան ցանկացած պահի հիգիենիկ և մեկուսի պայմաններում օգտվել սանիտարական հանգույցներից:

19.4. Պետք է տրամադրվեն պատշաճ հարմարություններ, որպեսզի յուրաքանչյուր բանտարկյալ, ընդհանուր հիգիենայի նկատառումներից ելնելով, հնարավորության դեպքում՝ ամեն օր, սակայն ոչ պակաս, քան շաբաթը երկու անգամ (կամ առավել հաճախ, եթե անհրաժեշտ է) կլիմային համապատասխանող ջերմաստիճանի պայմաններում լոգանք կամ ցնցուղ ընդունել:

19.5. Բանտարկյալները պետք է հետևեն իրենց, իրենց հագուստի և ննջարանի մաքրությանը և կոկիկությանը:

19.6. Բանտային մարմինները պետք է նրանց ապահովեն դրա համար անհրաժեշտ միջոցներով, այդ թվում՝ զուգարանային և ընդհանուր մաքրության պարագաներով ու նյութերով:

19.7. Հատուկ դրույթ պետք է նախատեսել կանանց սանիտարական կարիքների մասին:

Հագուստ և անկողնային պարագաներ

20.1. Բավարար սեփական հագուստ չունեցող բանտարկյալները պետք է կլիմային համապատասխանող հագուստ ստանան:

20.2. Այդ հագուստը չպետք է նվաստացնող կամ վիրավորական տեսք ունենա:

20.3. Հագուստը պետք է պահվի մաքուր պայմաններում և փոխվի ըստ անհրաժեշտության:

20.4. Չի կարելի բանտից դուրս գալու թույլտվություն ստացած բանտարկյալներից պահանջել, որպեսզի նրանք կրեն իրենց բանտարկյալ լինելու մասին վկայող հագուստ:

21. Յուրաքանչյուր բանտարկյալ պետք է ապահովվի առանձին մահճակալով և առանձին ու պատշաճ անկողնային պարագաներով, որոնք պետք է պահպանվեն բարվոք վիճակում և փոխվեն դրանց մաքրությունը պահպանելու համար անհրաժեշտ հաճախականությամբ:

Մնունդը

22.1. Բանտարկյալները պետք է ապահովվեն իրենց տարիքին, առողջական և ֆիզիկական վիճակին, կրոնին, մշակույթին և աշխատանքի բնույթին համապատասխանող սննդակարգով:

22.2. Սննդակարգին, այդ թվում՝ նվազագույն էներգետիկ և պրոտեինային բաղադրության ներկայացվող պահանջները պետք է սահմանվեն ներպետական օրենքով:

22.3. Մնունդը պետք է պատրաստվի և մատուցվի հիգիենիկ պայմաններում:

22.4. Մնունդը պետք է մատուցվի օրական երեք անգամ՝ դրանց միջև ողջամիտ ընդմիջումներով:

22.5. Խմելու ջուրը բանտարկյալների համար պետք է հասանելի լինի ցանկացած ժամանակ:

22.6. Բուժաշխատողը կամ որակավորում ունեցող բուժքույրը պետք է կարգադրեն փոփոխություն կատարել բանտարկյալի սննդակարգում, եթե դա անհրաժեշտ է բժշկական նկատառումներից ելնելով:

Իրավական խորհրդատվություն

23.1. Բոլոր բանտարկյալներն իրավական խորհրդատվություն ստանալու իրավունք ունեն և բանտային մարմինները պետք է նրանց պատշաճ հնարավորություն տան նման խորհրդատվությունից օգտվելու համար:

23.2. Բանտարկյալները ցանկացած իրավական հարցի շուրջ կարող են խորհրդակցել իրենց իսկ ընտրած իրավախորհրդատուի հետ՝ սեփական միջոցների հաշվին:

23.3. Անվճար իրավական օգնության հնարավորության մասին բանտային մարմինները պետք է տեղեկացնեն բոլոր բանտարկյալներին:

23.4. Բանտարկյալների և նրանց իրավախորհրդատուների միջև իրավական բնույթի խորհրդակցությունները և հաղորդակցության այլ եղանակները, այդ թվում՝ նամակագրությունը, պետք է կատարվեն մեկուսի պայմաններում:

23.5. Դատական մարմինը կարող է բացառիկ հանգամանքներում մեկուսիության հետ կապված սահմանափակումներ կիրառել՝ լուրջ հանցագործությունները և բանտի ապահովության ու անվտանգության լուրջ խախտումները կանխելու նպատակով:

23.6. Բանտարկյալները պետք է կարողանան օգտվել իրենց գործի վարույթին վերաբերող փաստաթղթերից կամ նրանց պետք է թույլատրվի իրենց տրամադրության տակ ունենալ նման փաստաթղթեր:

Կապն արտաքին աշխարհի հետ

24.1. Բանտարկյալներին հարկավոր է թույլատրել հնարավորինս հաճախակի նամակագրության, հեռախոսի կամ հաղորդակցության այլ միջոցների օգնությամբ կապ պահպանել իրենց ընտանիքների, այլ անձանց և դրսում գործող կազմակերպությունների ներկայացուցիչների հետ և տեսակցել այդ անձանց հետ:

24.2. Հաղորդակցությունը և այցելությունները կարող են ենթարկվել այնպիսի սահմանափակումների և մոնիթորինգի, որոնք անհրաժեշտ են քրեական գործի քննությունը շարունակելու, կարգուկանոն պահպանելու, ապահովության և անվտանգության, քրեական հանցագործությունները կանխելու և հանցագործությունից տուժած անձանց պաշտպանության համար, սակայն այդ սահմանափակումները, այդ թվում՝ դատական մարմնի կողմից նշանակվածները, պետք է այդուհանդերձ թույլատրեն շփման նվազագույն ընդունելի մակարդակը:

24.3. Ներպետական օրենսդրությամբ պետք է սահմանվեն ներպետական և միջազգային այն մարմինները և պաշտոնատար անձինք, որոնց հետ բանտարկյալների շփումը չպետք է սահմանափակվի:

24.4. Տեսակցությունները պետք է կազմակերպվեն այնպես, որպեսզի բանտարկյալները կարողանան պահպանել և զարգացնել հնարավորինս նորմալ ընտանեկան հարաբերությունները:

24.5. Բանտային մարմինները պետք է արտաքին աշխարհի հետ պատշաճ կապը պահպանելու հարցում օգնեն բանտարկյալներին և նրանց ապահովեն դրա համար անհրաժեշտ աջակցությամբ:

24.6. Որևէ մերձավոր ազգականի մահվան կամ ծանր հիվանդության մասին տեղեկություն ստանալուն պես անհրաժեշտ է այդ մասին հայտնել բանտարկյալին:

24.7. Եթե հանգամանքները թույլ են տալիս, բանտարկյալին հարկավոր է թույլատրել ուղեկցությամբ կամ միայնակ լքել բանտը՝ հիվանդ ազգականին այցելելու, հուղարկավորության մասնակցելու նպատակով կամ մարդասիրական այլ նկատառումներով:

24.8. Բանտարկյալները պետք է իրավունք ունենան իրենց բանտարկության կամ մեկ այլ հաստատություն փոխադրվելու, հնարավոր ծանր հիվանդության կամ վնասվածքի մասին անհապաղ տեղեկացնելու իրենց ընտանիքներին:

24.9. Բանտ ընդունվելուց հետո բանտարկյալի մահվան, ծանր հիվանդության կամ լուրջ վնասվածքի, կամ բանտարկյալին հիվանդանոց փոխադրելու մասին բանտային մարմինները պետք է այդ մասին անհապաղ տեղեկացնեն բանտարկյալի ամուսնուն կամ գուզընկերոջը, իսկ եթե բանտարկյալն ամուսնացած չէ՝ մերձավոր ազգականին և բանտարկյալի նշած ցանկացած այլ անձի, եթե բանտարկյալը հակառակը չի խնդրել:

24.10. Բանտարկյալները պետք է իրավունք ունենան պարբերաբար տեղեկանալու հասարակական անցուղարձին՝ լրագրեր, պարբերականներ և այլ հրատակարարություններ բաժանորդագրվելու և ընթերցելու, ռադիո ունկնդրելու կամ հեռուստատեսության միջոցով, եթե դատական մարմինը տվյալ գործով որոշակի ժամկետով չի արգելել դա:

24.11. Բանտային մարմինները պետք է ապահովեն, որպեսզի բանտարկյալները մասնակցեն ընտրությունների, հանրաքվեի և հասարակական կյանքի այլ դրսևորումների, այնքանով, որքանով ներպետական օրենքով այդ իրավունքը սահմանափակված չէ:

24.12. Բանտարկյալները պետք է իրավունք ունենան հաղորդակցվելու լրատվամիջոցների հետ, եթե ապահովության և անվտանգության, հասարակական շահի նկատառումներից ելնելով կամ տուժողների, այլ բանտարկյալների կամ անձնակազմի անվնասությունն ապահովելու համար դա արգելելու ակնհայտ հիմքեր չկան:

Բանտային ռեժիմը

25.1. Բանտարկյալների համար սահմանված ռեժիմը պետք է գործողությունների հավասարակշռված ծրագիր ներառի:

25.2. Այդ ռեժիմը բանտարկյալներին պետք է հնարավորություն տա օրվա ընթացքում խցից դուրս անցկացնել այնքան ժամանակ, որքան անհրաժեշտ է մարդկային և սոցիալական փոխգործակցության պատշաճ մակարդակ ապահովելու համար:

25.3. Այդ ռեժիմը պետք է նաև թույլ տա բավարարել բանտարկյալների սոցիալական կարիքները:

25.4. Հատուկ ուշադրություն պետք է դարձվի ֆիզիկական, հոգեկան կամ սեռական չարաշահումների ենթարկված բանտարկյալների կարիքներին:

Աշխատանքը

26.1. Բանտերում աշխատանքը պետք է համարվի որպես բանտային ռեժիմի դրական տարր և չպետք է կիրառվի որպես պատժի միջոց:

26.2. Բանտային մարմինները պետք է ձգտեն բանտարկյալներին ապահովել օգտակար բնույթի բավարար աշխատանքով:

26.3. Տրամադրված աշխատանքը պետք է հնարավորության սահմաններում լինի այնպիսին, որպեսզի պահպանի և կատարելագործի ազատվելուց հետո վաստակելու՝ բանտարկյալի կարողությունը:

26.4. Թիվ 13 կանոնին համապատասխան՝ աշխատանք տրամադրելիս պետք է բացառել սեռի վրա հիմնված խտրականությունը:

26.5. Անհրաժեշտ է մասնագիտական ուսուցում ենթադրող աշխատանք տրամադրել այն բանտարկյալներին, ովքեր կարող են օգուտ քաղել դրանից, հատկապես՝ երիտասարդ բանտարկյալներին:

26.6. Բանտարկյալները պետք է իրենք ընտրեն կատարելիք աշխատանքի տեսակը՝ առկա հնարավորությունների, պատշաճ մասնագիտական ընտրության և կարգուկանոն պահպանելու պահանջների սահմաններում:

26.7. Հաստատություններում աշխատանքի կազմակերպումը և մեթոդները պետք է հնարավորության սահմաններում նման լինեն համայնքում կատարվող նույնպիսի աշխատանքին՝ բանտարկյալներին նորմալ աշխատանքային կյանքի պայմաններին պատրաստելու նպատակով:

26.8. Չնայած, որ հաստատություններում կազմակերպվող արտադրությունից ֆինանսական շահույթ ակնկալելը կարող է կարևոր լինել ստանդարտների կատարելագործման և վերապատրաստումների որակն ու նպատակայնությունը բարելավելու տեսակետից, բանտարկյալների շահերը չպետք է ստորադասվեն այդ նպատակին:

26.9. Բանտարկյալներին աշխատանքը բանտի ներսում կամ դրանից դուրս պետք է տրամադրվի բանտային մարմինների կողմից՝ ինքնուրույն կամ մասնավոր կապալառուների հետ համագործակցությամբ:

26.10. Բոլոր դեպքերում բանտարկյալների աշխատանքը պետք է համարժեք վարձատրվի:

26.11. Բանտարկյալները պետք է վաստակի մի մասը սեփական գործածության թույլատրելի պարագաներ ձեռք բերելու համար ծախսելու և դրա մի մասն իրենց ընտանիքներին տրամադրելու իրավունք ունենան:

26.12. Հարկավոր է խրախուսել բանտարկյալներին՝ խնայելու իրենց վաստակի մի մասը՝ ազատվելու պահին այն իրենց հանձնելու և որոշակի նպատակներով դրանք օգտագործելու նպատակով:

26.13. Բանտարկյալները պետք է պատշաճ կերպով պաշտպանված լինեն առողջության և ապահովության նախագուշական միջոցներով, որոնք իրենց հստակությամբ չպետք է զիջեն դրսում աշխատող անձանց համար սահմանվածներին:

26.14. Անհրաժեշտ է դրույթ սահմանել բանտարկյալներին արտադրական վնասվածքներից, ներառյալ՝ աշխատանքի բնույթով պայմանավորված հիվանդություններից ապահովագրելու վերաբերյալ՝ դրսում աշխատողների համար ներպետական օրենսդրությամբ սահմանված պայմաններից ոչ պակաս նպաստավոր պայմաններով:

26.15. Բանտարկյալների օրական և շաբաթական աշխատանքային ժամերը պետք է սահմանվեն տվյալ երկրում ազատության մեջ գտնվող աշխատողների աշխատանքի վերաբերյալ սահմանված կանոններին կամ սովորույթներին համապատասխան:

26.16. Բանտարկյալները պետք է շաբաթական առնվազն մեկ հանգստյան օր, ինչպես նաև՝ ուսման կամ այլ գործունեության համար բավարար ժամանակ ունենան:

26.17. Աշխատող բանտարկյալները հնարավորինս պետք է ընդգրկվեն ներպետական սոցիալական ապահովության համակարգերում:

Վարժանք և ազատ ժամանց

27.1. Յուրաքանչյուր բանտարկյալ պետք է ամեն օր առնվազն մեկ ժամ տևողությամբ բացօթյա զբոսանքի հնարավորություն ունենա, եթե եղանակը թույլ է տալիս:

27.2. Եթե եղանակն անբարենպաստ է, հարկավոր է բանտարկյալների վարժանքի համար այլընտրանքային տարբերակներ մտածել:

27.3. Ֆիզիկական առողջությունը խթանող և համապատասխան վարժանքի հնարավորություն տվող միջոցառումները պետք է բանտային ռեժիմների բաղկացուցիչ մասը հանդիսանան:

27.4. Բանտային մարմինները պետք է խթանեն նման միջոցառումները՝ համապատասխան հարմարություններ և սարքավորում տրամադրելու միջոցով:

27.5. Բանտային մարմինները պետք է քայլեր ձեռնարկեն հատուկ միջոցառումներ կազմակերպելու ուղղությամբ՝ այն բանտարկյալների համար, ովքեր ունեն դրանց կարիքը:

27.6. Անհրաժեշտ է տրամադրել ժամանցային հնարավորություններ, որոնք ներառում են սպորտը, խաղերը, մշակութային միջոցառումները, նախասիրությունները և ժամանցային զբաղմունքի այլ ձևերը. հնարավորության սահմաններում բանտարկյալներին հարկավոր է թույլատրել ինքնուրույն կազմակերպել դրանք:

27.7. Բանտարկյալներին հարկավոր է թույլատրել շփվել միմյանց հետ վարժանքի ընթացքում և ժամանցային միջոցառումներին մասնակցելիս:

Կրթությունը

28.1. Յուրաքանչյուր բանտ պետք է բոլոր բանտարկյալներին ապահովի մատչելի կրթական ծրագրերով, որոնք պետք է հնարավորինս համակողմանի լինեն և համապատասխանեն անհատական կարիքներին՝ միաժամանակ հաշվի առնելով բանտարկյալների ձգտումները:

28.2. Առաջնահերթությունը պետք է տրվի գրաճանաչության և թվաբանության հետ կապված կարիքներ ունեցող և հիմնական կամ մասնագիտական կրթություն չստացած բանտարկյալներին:

28.3. Հատուկ ուշադրություն պետք է դարձվի երիտասարդ և հատուկ կարիքներ ունեցող բանտարկյալներին:

28.4. Կրթությունն իր կարգավիճակով չպետք է զիջի բանտում կազմակերպվող աշխատանքին, և բանտարկյալները ֆինանսապես կամ այլ կերպ չպետք է տուժեն կրթության ներգրավելու պատճառով:

28.5. Յուրաքանչյուր հաստատություն պետք է բոլոր բանտարկյալների համար հասանելի գրադարան ունենա, որը պետք է հազեցած լինի ժամանցային և կրթական միջոցներով, գրքերով և պարբերական հրատարակություններով:

28.6. Հնարավորության սահմաններում բանտի գրադարանը պետք է կազմակերպվի համայնքային գրադարանային ծառայությունների հետ համագործակցությամբ:

28.7. Հնարավորության սահմաններում բանտարկյալների կրթությունը պետք է.

ա. ինտեգրված լինի երկրի կրթական և մասնագիտական ուսուցման համակարգին, որպեսզի ազատվելուց հետո նրանք կարողանան առանց դժվարությունների շարունակել իրենց կրթությունը և մասնագիտական ուսուցումը,

բ. կազմակերպվի դրսի կրթական հաստատությունների հովանու ներքո:

Խղճի, մտքի և կրոնի ազատություն

29.1. Անհրաժեշտ է հարգել բանտարկյալների խղճի, մտքի և կրոնի ազատության իրավունքը:

29.2. Բանտային ռեժիմը պետք է հնարավորության սահմաններում կազմակերպվի այնպես, որպեսզի բանտարկյալները կարողանան հետևել իրենց կրոնին և դավանանքին, մասնակցել այդ կրոնի կամ դավանանքի հավատարմագրված ներկայացուցչի կողմից կազմակերպվող ծեսերին կամ հավաքներին, առանձին տեսակցել իրենց կրոնի կամ դավանանքի ներկայացուցիչների հետ և իրենց տրամադրության տակ ունենան իրենց կրոնին կամ դավանանքին վերաբերող գրքեր կամ գրականություն:

29.3. Բանտարկյալներին չի կարելի հարկադրել հետևել այս կամ այն կրոնին կամ դավանանքին, մասնակցել կրոնական ծեսերի կամ հավաքների, մասնակցել կրոնական միջոցառումների կամ հանդիպել այս կամ այն կրոնի կամ դավանանքի ներկայացուցչին:

Տեղեկատվություն

30.1. Ընդունման պահին և դրանից հետո՝ անհրաժեշտ հաճախականությամբ բանտարկյալները պետք է գրավոր և բանավոր, իրենց համար հասկանալի լեզվով տեղեկացվեն բանտային կարգուկանոնի և բանտում իրենց իրավունքներին ու պարտականություններին:

30.2. Բանտարկյալներին պետք է հնարավորություն ընձեռվի իրենց տրամադրության տակ ունենալու տրամադրված տեղեկատվության գրավոր տարբերակը:

30.3. Բանտարկյալները պետք է տեղեկացվեն իրենց վերաբերյալ իրավական ընթացակարգերի մասին, իսկ դատապարտվելու դեպքում՝ պատժի ժամկետի և վաղաժամկետ ազատման հնարավորությունների մասին:

Բանտարկյալի գույքը

31.1. Ողջ գույքը, որ բանտի կանոնակարգերով բանտարկյալներին արգելված է պահել իրենց մոտ, ընդունվելիս պետք է ի պահ հանձնվի բանտին:

31.2. Բանտարկյալը, ով ի պահ է հանձնել գույքը, պետք է ստորագրի գույքի ցանկը:

31.3. Հարկավոր է ձեռնարկել գույքը բարվոք պայմաններում պահպանելու միջոցներ:

31.4. Եթե այդ գույքը ոչնչացնելու անհրաժեշտություն է ծագել, դա պետք է արձանագրվի, իսկ բանտարկյալը պետք է տեղեկացվի այդ մասին:

31.5. Բանտարկյալները, հիգիենայի, կարգուկանոնի և անվտանգության պահանջները կատարելու պայմանով, պետք է հնարավորություն ունենան ազատ հասարակությունում ընդունված գներից խիստ չտարբերվող արժեքով անձնական օգտագործման նպատակով գնել կամ այլ կերպ ձեռք բերել ապրանքներ, այդ թվում՝ սնունդ և ըմպելիք:

31.6. Բանտարկյալի մոտ դեղորայքի առկայության դեպքում բուժաշխատողը պետք է որոշում կայացնի դրանց գործածության վերաբերյալ:

31.7. Եթե բանտարկյալներին թույլատրվում է իրենց տրամադրության տակ գույք ունենալ, բանտային մարմինները պետք է միջոցներ ձեռնարկեն դրանց ապահովության հարցում բանտարկյալներին օգնելու ուղղությամբ:

Բանտարկյալների փոխադրումը

32.1. Բանտ կամ բանտից փոխադրվելիս, ինչպես նաև այլ վայրեր, օրինակ՝ դատարան կամ հիվանդանոց տեղափոխվելիս բանտարկյալները պետք է հնարավորինս զերծ պահվեն հանրության տեսադաշտից. պետք է ապահովվել պատշաճ երաշխիքներ՝ նրանց անձի գաղտնիությունը պահպանելու համար:

32.2. Արգելվում է բանտարկյալների փոխադրումն անբավարար օդափոխություն կամ լուսավորություն ունեցող կամ այնպիսի փոխադրամիջոցներով, որոնք որևէ կերպ կարող են անհարկի ֆիզիկական անհարմարություն կամ վիրավորանք պատճառել:

32.3. Բանտարկյալների փոխադրումը պետք է իրականացվի պետական մարմինների հաշվին և վերջիններիս ղեկավարության ներքո:

Բանտարկյալների ազատ արձակումը

33.1. Բոլոր բանտարկյալները պետք է անհապաղ ազատվեն դատապարտման որոշմամբ սահմանված ժամկետը լրանալուն պես կամ դատական մարմնի կողմից նման որոշում կայացնելու արդյունքում:

33.2. Ազատման ամսաթիվը և ժամանակը պետք է արձանագրվի:

33.3. Բոլոր բանտարկյալները պետք է օգտվեն ազատվելուց հետո ազատ հասարակություն վերադառնալու հարցում բանտարկյալներին աջակցելու համար նախատեսված հնարավորություններից:

33.4. Բանտարկյալին ազատ արձակելիս նրան պատկանող, ի պահ վերցված բոլոր առարկաները և դրամը պետք է վերադարձվեն, բացառությամբ օրենքով սահմանված կարգով կատարված պահումների, հաստատությունից դուրս ուղարկված կամ հիզիենիկ նկատառումներից ելնելով ոչնչացված առարկաների:

33.5. Բանտարկյալը պետք է գույքի վերադարձման մասին ստացական ստորագրի:

33.6. Ազատման ժամկետը նախապես հայտնի լինելու դեպքում բանտարկյալին անհրաժեշտ է ազատվելու պահին հնարավորինս մոտ ժամկետում առաջարկել թիվ 42 կանոնին համապատասխան բուժզննություն անցնել:

33.7. Անհրաժեշտ է քայլեր ձեռնարկել՝ ապահովելու, որպեսզի ազատվելիս բանտարկյալներին ըստ անհրաժեշտության տրամադրվեն ինքնությունը հաստատող և համապատասխան այլ փաստաթղթեր և աջակցություն ցուցաբերվի հարմար կացարան և աշխատանք գտնելու հարցում:

33.8. Ազատված բանտարկյալներին հարկավոր է նաև ապահովել գոյատևման առաջնային միջոցներով, կլիմային և տարվա եղանակին համապատասխանող հագուստով և իրենց մեկնման վայր հասնելու համար բավարար միջոցներով:

Կանայք

34.1. Ի լրումն սույն կանոններում կին բանտարկյալների համար նախատեսված հատուկ դրույթների, նրանց բանտարկության վրա անդրադարձող որոշումներ կայացնելիս իշխանության համապատասխան մարմինները պետք է հատուկ ուշադրություն դարձնեն կանանց

պահանջումներին, ինչպիսիք են՝ նրանց ֆիզիկական, մասնագիտական, սոցիալական և հոգեբանական կարիքները:

34.2. Առանձնակի ջանքեր պետք է գործադրել թիվ 25.4 կանոնում հիշատակված կարիքներն ունեցող կին բանտարկյալների համար հատուկ ծառայությունները հասանելի դարձնելու ուղղությամբ:

34.3. Բանտարկյալները պետք է հնարավորություն ունենան ծննդաբերելու բանտից դուրս, սակայն եթե երեխան ծնվել է բանտում, բանտային մարմինները պետք է անհրաժեշտ աջակցություն և հնարավորություններ տրամադրեն:

Բանտարկված երեխաներ

35.1. Այն բացառիկ դեպքերում, երբ 18 տարին չլրացած երեխաները պահվում են չափահասների համար նախատեսված բանտում, համապատասխան մարմինները պետք է ապահովեն, որպեսզի բոլոր բանտարկյալներին հասանելի ծառայություններից բացի, երեխա բանտարկյալները հնարավորություն ունենան օգտվելու համայնքում երեխաների համար նախատեսված ծառայություններին համարժեք սոցիալական, հոգեբանական և կրթական ծառայություններից, կրթական բնույթի խնամքից և ժամանցային ծրագրերից:

35.2. Յուրաքանչյուր երեխա բանտարկյալ պետք է ներգրավվի պարտադիր կրթության մեջ կամ հնարավորություն ունենա օգտվելու նման կրթությունից:

35.3. Լրացուցիչ օժանդակություն պետք է տրամադրվի բանտից ազատված երեխաներին:

35.4. Երեխաներին բանտում պահելու դեպքում նրանք պետք է տեղավորվեն բանտի՝ չափահասների համար օգտագործվող հատվածից առանձին մասնաշենքում, եթե չի համարվում, որ դա հակասում է երեխայի լավագույն շահերին:

Մանկահասակ երեխաները

36.1. Մանկահասակ երեխաները կարող են ծնողի հետ գտնվել բանտում միայն այն դեպքում, երբ դա բխում է տվյալ երեխայի լավագույն շահերից: Նրանք չպետք է ենթարկվեն այնպիսի վերաբերմունքի, որին ենթարկվում են բանտարկյալները:

36.2. Մանկահասակ երեխայի՝ ծնողի հետ բանտում գտնվելու դեպքում պետք է ապահովել դայակների, որակավորում ունեցող անձնակազմի առկայությունը, որպեսզի նրանք հոգ տանեն երեխաների մասին այն ժամանակ, երբ ծնողը մասնակցում է այնպիսի միջոցառման, որին երեխան չի կարող ներկա գտնվել:

36.3. Հարկավոր է հատուկ կացարաններ տրամադրել՝ նման երեխաների բարեկեցությունն ապահովելու համար:

Օտարերկրյա քաղաքացիները

37.1. Օտարերկրյա քաղաքացիները պետք է անհապաղ տեղեկացվեն իրենց պետության դիվանագիտական կամ հյուպատոսական ներկայացուցչի հետ կապվելու և վերջիններիս հետ հաղորդակցվելու պատշաճ հնարավորություններ ունենալու իրավունքի մասին:

37.2. Տվյալ երկրում դիվանագիտական կամ հյուպատոսական ներկայացուցչություն չունեցող երկրի քաղաքացի, փախստական կամ քաղաքացիություն չունեցող բանտարկյալները պետք է իրենց շահերի պաշտպանությունը ստանձնած երկրի դիվանագիտական ներկայացուցչի կամ նման անձանց շահերին ծառայելու ինդիք ունեցող ներպետական կամ միջազգային մարմնի ներկայացուցիչների հետ հաղորդակցվելու նույնպիսի հնարավորություններ ունենան:

37.3. Բանտում գտնվող օտարերկրյա այն քաղաքացիների շահերից ելնելով, ովքեր կարող են հատուկ կարիքներ ունենալ, բանտային մարմինները պետք է լիարժեք համագործակցեն բանտարկյալների շահերը ներկայացնող դիվանագիտական կամ հյուպատոսական պաշտոնյաների հետ:

37.4. Օտարերկրյա քաղաքացի բանտարկյալներին պետք է իրավական օգնության վերաբերյալ հատուկ տեղեկատվություն տրամադրվի:

37.5. Օտարերկրյա քաղաքացի բանտարկյալները պետք է տեղեկացվեն իրենց պատիժն այլ երկրում իրականացնելու նպատակով փոխադրվելու հարցով դիմում ներկայացնելու իրավունքի մասին:

Էթնիկ կամ լեզվական փոքրամասնություններ

38.1. Հատուկ հնարավորություններ պետք է ստեղծվեն էթնիկ կամ լեզվական փոքրամասնություններին պատկանող բանտարկյալների կարիքները բավարարելու համար:

38.2. Անհրաժեշտ է հնարավորության սահմաններում տարբեր խմբերին թույլատրել շարունակել իրենց մշակութային միջոցառումների իրականացումը բանտում:

38.3. Լեզվական կարիքները պետք է բավարարվեն բանիմաց թարգմանիչների ծառայություններից օգտվելու և սվյալ բանտում գործածվող լեզուներով գրավոր նյութեր տրամադրելու միջոցով:

Մաս III

Առողջական վիճակ

Առողջապահություն

39. Բանտային մարմինները պետք է երաշխավորեն բանտարկյալների առողջությունը:

Բանտային առողջապահության կազմակերպումը

40.1. Բանտի բժշկական ծառայությունները պետք է կազմակերպվեն համայնքում կամ երկրում գործող ընդհանուր առողջապահության ոլորտի կառավարման մարմինների հետ սերտ առնչությամբ:

40.2. Բանտերում առողջապահական քաղաքականությունը պետք է ինտեգրված լինի պետական առողջապահական քաղաքականությանը և համատեղելի լինի դրան:

40.3. Բանտարկյալները պետք է կարողանան օգտվել երկրում առկա առողջապահական ծառայություններից՝ առանց իրենց իրավական կարգավիճակով պայմանավորված խտրականության:

40.4. Բանտի բուժճառայությունները պետք է փորձեն ի հայտ բերել և բուժել բանտարկյալների մոտ առկա ֆիզիկական կամ հոգեկան հիվանդությունները կամ խեղումները:

40.5. Այդ նպատակով բանտարկյալին պետք է տրամադրվեն անհրաժեշտ բոլոր բժշկական, վիրաբուժական և հոգեբուժական, այդ թվում՝ համայնքում առկա ծառայությունները:

Բժշկական և առողջապահական անձնակազմը

41.1. Յուրաքանչյուր բանտ պետք է կարողանա առաջարկել որակավորում ունեցող առնվազն մեկ ընդհանուր բուժաշխատողի ծառայություններ:

41.2. Պետք է ապահովել, որպեսզի ցանկացած ժամանակ հասանելի լինեն որակավորում ունեցող բուժաշխատողի ծառայությունները:

41.3. Եթե բանտում լրիվ հաստիքով բուժաշխատող չկա, պետք է ապահովել կես դրույքով աշխատող բուժաշխատողի կանոնավոր այցելությունները:

41.4. Յուրաքանչյուր բանտում պետք է առկա լինի առողջապահության ոլորտում համապատասխան վերապատրաստում անցած անձնակազմ:

41.5. Յուրաքանչյուր բանտարկյալ պետք է որակավորում ունեցող ատամնաբույժի և ակնաբույժի ծառայություններից օգտվելու հնարավորություն ունենա:

Բուժաշխատողի պարտականությունները

42.1. Բուժաշխատողը կամ վերջինիս հաշվետու որակավորված բուժքույրը պետք է ընդունվելուց հետո հնարավորինս շուտ այցելի բանտարկյալին և գննի նրան, եթե դա ակնհայտ անտեղի չէ:

42.2. Բուժաշխատողը կամ վերջինիս հաշվետու որակավորված բուժքույրը պետք է բանտարկյալի ազատվելու պահին վերջինիս խնդրանքով գննի նրան, կամ պետք է անհրաժեշտ բոլոր դեպքերում բուժզննության ենթարկի բանտարկյալներին:

42.3. Բանտարկյալին գննելիս բուժաշխատողը կամ վերջինիս հաշվետու որակավորված բուժքույրը պետք է հատուկ ուշադրություն դարձնեն հետևյալին.

- ա.* պահպանեն բժշկական գաղտնիքի ընդունված կանոնները,
- բ.* ախտորոշեն ֆիզիկական կամ հոգեկան հիվանդությունները և ձեռնարկեն անհրաժեշտ բոլոր միջոցները դրանց բուժման, ինչպես նաև՝ կատարվող բուժումը շարունակելու համար,
- գ.* բանտարկյալների նկատմամբ բռնության որևէ նախանշանի դեպքում հայտնել կամ զեկուցել համապատասխան մարմիններին,
- դ.* զբաղվել թմրանյութերի, դեղորայքի կամ ալկոհոլի գործածությունից հրաժարվելու արդյունքում ի հայտ եկող ախտանշաններով,
- է.* ի հայտ բերել ազատությունից զրկվելու արդյունքում առաջացած հոգեբանական կամ այլ սթրեսը,
- զ.* մեկուսացնել վարակիչ կամ փոխանցվող հիվանդությամբ տառապելու նախանշաններ ունեցող բանտարկյալներին վարակի վտանգի ժամանակահատվածում՝ նրանց տրամադրելով պատշաճ բուժում,

զ. ապահովել, որպեսզի ՄԻԱՎ վարակակիր բանտարկյալները չմեկուսացվեն բացառապես այդ պատճառով,

է. գրառել ֆիզիկական կամ հոգեկան խեղումները, որոնք կարող են ազատվելուց հետո բանտարկյալներին խանգարել հասարակությունում իրենց վերագտնելու հարցում,

ը. պարզել աշխատանքի և վարժանքի համար յուրաքանչյուր բանտարկյալի պիտանիությունը,

թ. պայմանավորվածություններ ձեռք բերել համայնքային գործակալությունների հետ՝ անհրաժեշտ ցանկացած բժշկական և հոգեբուժական բուժումն ազատվելուց հետո շարունակելու վերաբերյալ, եթե բանտարկյալները տվել են իրենց համաձայնությունը նման պայմանավորվածությունների առնչությամբ:

43.1. Բուժաշխատողը պետք է հոգ տանի բանտարկյալների ֆիզիկական և հոգեկան առողջության մասին և պետք է համայնքում առողջապահության բնագավառում ընդունված պայմաններում և հաճախականությամբ այցելի բոլոր հիվանդ բանտարկյալներին, բոլոր նրանց, ովքեր հայտնում են հիվանդության կամ վնասվածքի մասին, ինչպես նաև հատուկ ուշադրություն գրավող ցանկացած բանտարկյալի:

43.2. Բուժաշխատողը կամ վերջինիս հաշվետու որակավորված բուժքույրը պետք է հատուկ ուշադրություն դարձնի մենախցում տեղավորված բանտարկյալների առողջությանը, ամեն օր այցելի նրանց և ապահովի անհետաձգելի բժշկական օգնությամբ և բուժմամբ՝ բանտարկյալների կամ բանտի անձնակազմի խնդրանքով:

43.3. Բուժաշխատողը պետք է զեկուցի բանտի տնօրենին, եթե գտնում է, որ տևական բանտարկությունը կամ բանտարկության որևէ պայման, այդ թվում՝ մենախցում տեղավորելու պայմանները, լրջորեն սպառնում են բանտարկյալի ֆիզիկական կամ հոգեկան առողջությանը:

44. Բուժաշխատողը կամ իրավասու այլ մարմինը պետք է կանոնավորապես ստուգումներ անցկացնեն, այլ միջոցներով տեղեկություններ հավաքեն և տնօրենին խորհրդատվություն տրամադրեն հետևյալի վերաբերյալ.

ա. սննդի և ջրի քանակը, որակը, պատրաստումը և մատուցումը,

բ. հաստատության և բանտարկյալների հիգիենան և մաքրությունը,

գ. հաստատության սանիտարական պայմանները, ջեռուցումը, լուսավորությունը և օդափոխությունը,

դ. բանտարկյալների հագուստի և անկողնային պարագաների հարմարությունն ու մաքրությունը:

45.1. Տնօրենը պետք է ուսումնասիրի բուժաշխատողի կամ իրավասու այլ մարմնի կողմից կազմված, թիվ 43 և 44 կանոններում նշված զեկուցագրերն ու խորհրդատվությունը, և ներկայացված առաջարկություններին համաձայնելու դեպքում անմիջական քայլեր ձեռնարկի դրանք իրականացնելու ուղղությամբ:

45.2. Եթե բուժաշխատողի առաջարկությունները տնօրենի իրավասության սահմաններից դուրս են կամ վերջինս համաձայն չէ դրանց, տնօրենը պետք է բուժաշխատողի խորհրդատվությունը, իր զեկուցագրի հետ միասին, ներկայացնի վերադաս մարմնին:

Առողջապահական ծառայությունների տրամադրումը

46.1. Մասնագիտացված բուժման կարիք ունեցող հիվանդ բանտարկյալները պետք է փոխադրվեն մասնագիտացված հաստատություններ կամ քաղաքացիական հիվանդանոցներ, եթե այդ բուժումը բանտում հասանելի չէ:

46.2. Եթե բանտային ծառայությունը սեփական հիվանդանոցային հաստատություններ ունի, դրանք պետք է համարվեն համապատասխան անձնակազմով և սարքավորմամբ՝ նման հաստատություններ ուղղորդված բանտարկյալներին պատշաճ խնամքով և բուժմամբ ապահովելու նպատակով:

Հոգեկան առողջությունը

47.1. Անհրաժեշտ է ունենալ մասնագիտացված բանտեր կամ բժշկական հսկողության ներքո գտնվող բժշկական ստորաբաժանումներ՝ հոգեկան խանգարումներով և շեղումներով տառապող այն բանտարկյալների հետազոտման և բուժման համար, ովքեր միշտ չէ, որ տեղավորվում են թիվ 12 կանոնի շրջանակներում:

47.2. Բանտի բուժօժանությունը պետք է հոգեբուժական բուժում տրամադրի դրա կարիքն ունեցող բոլոր բանտարկյալներին և հատուկ ուշադրություն դարձնի ինքնասպանությունների կանխարգելմանը:

Այլ խնդիրներ

48.1. Բանտարկյալները չպետք է առանց իրենց համաձայնության ենթարկվեն որևէ փորձի:

48.2. Արգելվում են բանտարկյալների ներգրավմամբ կատարվող այն փորձերը, որոնք կարող են հանգեցնել ֆիզիկական վնասվածքների, հոգեկան տառապանքի կամ առողջությանն այլ վնաս պատճառել:

Մաս IV

Կարգուկանոն

Ընդհանուր մոտեցում կարգուկանոնին

49. Բանտում կարգուկանոնը պետք է պահպանվի՝ հաշվի առնելով անվտանգության, ապահովության և կարգապահության նկատառումները՝ միաժամանակ բանտարկյալներին ապահովելով մարդկային արժանապատվությանը հարիր կենսապայմաններով և նրանց առաջարկելով թիվ 25 կանոնով սահմանված միջոցառումների լիարժեք ծրագիր:

50. Կարգուկանոնի, ապահովության և անվտանգության կարիքները հաշվի առնելով՝ բանտարկյալներին հարկավոր է թույլատրել մասնակցել բանտարկության ընդհանուր պայմաններին առնչվող հարցերի քննարկմանը և խրախուսել նրանց կողմից այդ հարցերի քննարկումը բանտային մարմինների հետ:

Անվտանգությունը

51.1. Անհատ բանտարկյալների նկատմամբ անվտանգության միջոցները պետք է կիրառվեն անհրաժեշտ նվազագույն չափով, որը բավարար է նրանց անվտանգ բանտարկությունն ապահովելու համար:

51.2. Ֆիզիկական արգելապատնեշներով և տեխնիկական այլ միջոցներով ապահովվող անվտանգությունը պետք է զուգորդվի բանտարկյալներին ճանաչող աչալուրջ անձնակազմի կողմից ապահովվող անվտանգության դինամիկ միջոցներով:

51.3. Ընդունվելուց հետո հնարավորինս վաղ բանտարկյալները պետք է գնահատվեն՝ պարզելու համար.

ա. փախուստի դիմելու դեպքում նրանց կողմից համայնքին սպառնացող հավանական վտանգը,

բ. նրանց կողմից ինքնուրույն կամ արտաքին օգնությամբ փախուստի դիմելու վտանգը:

51.4. Դրանից հետո յուրաքանչյուր բանտարկյալ պետք է պահվի այդ վտանգների աստիճանին համապատասխանող անվտանգության պայմաններում:

51.5. Անվտանգության անհրաժեշտ մակարդակը պետք է պարբերաբար վերանայվի անձի բանտարկության ողջ ընթացքում:

Ապահովությունը

52.1. Ընդունվելուց հետո հնարավորինս վաղ բանտարկյալները պետք է գնահատվեն՝ պարզելու համար, թե որքանով են նրանք վտանգ ներկայացնում այլ բանտարկյալների, բանտի անձնակազմի, բանտում աշխատող կամ բանտ այցելող այլ անձանց ապահովության համար, կամ որքանով է հավանական ինքնավնասումը:

52.2. Անհրաժեշտ է սահմանել բանտարկյալների, բանտի անձնակազմի և բոլոր այցելուների ապահովությունը երաշխավորելու և բռնությունն ու ապահովությանը սպառնացող այլ դեպքերի թիվը նվազեցնելու ընթացակարգեր:

52.3. Անհրաժեշտ է գործադրել հնարավոր բոլոր ջանքերը՝ ապահովության հետ կապված ամենօրյա միջոցառումներին բանտարկյալների լիարժեք մասնակցությունն ապահովելու համար:

52.4. Բանտարկյալները պետք է ցանկացած ժամանակ, այդ թվում՝ գիշերը, անձնակազմի հետ կապ հաստատելու հնարավորություն ունենան:

52.5. Առողջության և ապահովության վերաբերյալ ներպետական օրենքները պետք է կիրառվեն նաև բանտերում:

Անվտանգության կամ ապահովության հատուկ խիստ միջոցներ

53.1. Անվտանգության կամ ապահովության հատուկ խիստ միջոցները պետք է կիրառվեն միայն բացառիկ հանգամանքներում:

53.2. Որևէ բանտարկյալի նկատմամբ նման միջոցներ կիրառելիս հարկավոր է հետևել հստակ սահմանված ընթացակարգերին:

53.3. Նման միջոցների բնույթը, դրանց տևողությունը և կիրառման հիմքերը պետք է սահմանվեն ներպետական օրենսդրությամբ:

53.4. Նման միջոցների կիրառման յուրաքանչյուր դեպք պետք է հավանություն ստանա իրավասու մարմնի կողմից՝ որոշակի ժամանակահատվածի համար:

53.5. Հաստատված ժամանակահատվածի երկարաձգման ցանկացած որոշում պետք է կրկին հավանության արժանանա իրավասու մարմնի կողմից:

53.6. Նման միջոցները պետք է կիրառվեն անհատների, այլ ոչ բանտարկյալների խմբի նկատմամբ:

53.7. Նման միջոցների ենթարկված ցանկացած բանտարկյալ պետք է իրավունք ունենա բողոք ներկայացնելու թիվ 70 կանոնով սահմանված պայմաններով:

Խուզարկություններ և հսկողություն

54.1. Անհրաժեշտ է ունենալ մանրամասն ընթացակարգեր, որոնց անձնակազմը պետք է հետևի ստորև թվարկված վայրերի և անձանց խուզարկությունները կատարելիս.

ա. բանտարկյալների բնակության, աշխատանքի և հավաքվելու վայրերի,

բ. բանտարկյալների,

գ. այցելուների և նրանց իրերի,

դ. անձնակազմի:

54.2. Ներպետական օրենսդրությամբ պետք է սահմանվեն այն իրադրությունները, երբ նման խուզարկություններն անհրաժեշտ են:

54.3. Անձնակազմը պետք է վերապատրաստում անցնի, որը նրանց թույլ կտա խուզարկությունը կատարելիս ի հայտ բերել և կանխել փախուստի փորձերը կամ հայտնաբերել արգելված իրերը՝ միաժամանակ հարգանք դրսևորելով խուզարկության ենթարկվողների և նրանց իրերի նկատմամբ:

54.4. Խուզարկության ենթարկվողները չպետք է նվաստացվեն խուզարկության ընթացքում:

54.5. Անձինք կարող են խուզարկվել միևնույն սեռին պատկանող անձանց կողմից:

54.6. Արգելվում են բանտի անձնակազմի կողմից բանտարկյալների մարմնի ներքին ֆիզիկական խուզարկությունները:

54.7. Խուզարկության ընթացքում խորքային հետազոտությունը պետք է իրականացվի միայն բուժաշխատողի կողմից:

54.8. Բանտարկյալները պետք է ներկա գտնվեն իրենց անձնական գույքի խուզարկությանը, եթե քննչական տեխնիկայի կամ անձնակազմին սպառնացող վտանգի նկատառումներից ելնելով դա արգելված է:

54.9. Անվտանգությունն ու ապահովությունը պաշտպանելու պարտավորությունը պետք է հավասարակշռելի լինի այցելուների անձեռնմխելիության հետ:

54.10. Մասնագետ այցելուների՝ իրավական ներկայացուցիչների, սոցիալական աշխատողների, բուժաշխատողների և այլոց նկատմամբ հսկողություն իրականացնելիս անհրաժեշտ է խորհրդակցել նրանց գործունեության համար պատասխանատու մարմինների հետ՝ անվտանգության ու ապահովության և մասնագիտական գործունեության գաղտնիության իրավունքի միջև հավասարակշռություն ապահովելու նպատակով:

Քրեական արարքներ

55. Բանտում կատարված ենթադրյալ քրեական արարքը պետք է քննվի նույն կերպ, ինչ ազատ հասարակությունում կատարված լինելու դեպքում՝ ներպետական օրենսդրությամբ սահմանված կարգով:

Կարգապահություն և տույժեր

56.1. Կարգապահական ընթացակարգերը պետք է կիրառվեն որպես վերջին միջոց:

56.2. Բանտային մարմինները պետք է բանտարկյալների հետ կամ նրանց միջև ծագած վեճերը լուծելիս հնարավորության սահմաններում գործի դնեն վնասի հարթման և մեղիացիայի մեխանիզմներ:

57.1. Կարգապահական խախտում կարող է համարվել միայն կարգուկանոնին, ապահովությանը կամ անվտանգությանը սպառնալու հավանականություն ենթադրող գործողությունը:

57.2. Ներպետական օրենսդրությամբ պետք է սահմանվեն.

ա. բանտարկյալների այն գործողություններն ու անգործությունը, որոնք կարգապահական խախտումներ են համարվում,

բ. կարգապահական վարույթի համար սահմանված ընթացակարգերը,

գ. տույժի կիրառելի տեսակները և տևողությունը,

դ. տույժի տվյալ տեսակը կիրառելու իրավասություն ունեցող մարմինը,

ե. բողոքարկման հնարավորությունը և բողոքարկման գործընթացի համար պատասխանատու մարմինը:

58. Բանտարկյալի կողմից կարգապահական կանոնների խախտման վերաբերյալ ցանկացած պնդման մասին պետք է անհապաղ տեղեկացնել իրավասու մարմնին, որը պետք է առանց անհարկի ձգձգումների քննության առնի դրանք:

59. Կարգապահական խախտման մեջ մեղադրվող բանտարկյալները պետք է.

ա. իրենց համար հասկանալի լեզվով անհապաղ և մանրամասն տեղեկացվեն իրենց ներկայացված մեղադրանքի բնույթին,

բ. ունենան բավարար ժամանակ և հնարավորություններ՝ պաշտպանությանը պատրաստվելու համար,

գ. հնարավորություն ունենան անձամբ կամ, երբ դա բխում է արդարադատության շահերից՝ իրավական օգնության միջոցով իրականացնելու իրենց պաշտպանությունը,

դ. հնարավորություն ունենան միջնորդություն ներկայացնելու՝ վկաների ներկայությունն ապահովելու և նրանց անձամբ հարցեր ուղղելու կամ իրենց անունից նրանց հարցաքննելու վերաբերյալ,

է. օգտվել թարգմանչի անվճար օգնությունից, եթե չեն հասկանում վարույթի ընթացքում կիրառվող լեզուն կամ չեն խոսում այդ լեզվով:

60.1. Կարգապահական խախտման համար ցանկացած տույժի նշանակումը պետք է իրականացվի ներպետական օրենսդրությանը համապատասխան:

60.2. Տույժի խստությունը պետք է համարժեք լինի կատարված խախտմանը:

60.3. Խմբային կամ մարմնական տույժերը, մութ խցում տեղավորելը և անմարդկային կամ նվաստացնող պատժի այլ եղանակներն արգելվում են:

60.4. Տույժը չպետք է ընտանիքի հետ շփման լիակատար արգելում ենթադրի:

60.5. Մենախցում տեղավորելը որպես տույժի միջոց կարող է կիրառվել բացառիկ դեպքերում և միայն որոշակի ժամկետով, որը պետք է հնարավորինս կարճատև լինի:

60.6. Զսպամիջոցները երբևէ չպետք է որպես տույժի միջոց կիրառվեն:

61. Կարգապահական խախտման համար մեղավոր ճանաչված բանտարկյալը պետք է կարողանա բողոք ներկայացնել իրավասու և անկախ վերադաս մարմնին:

62. Որևէ բանտարկյալ չի կարող բանտում կարգապահական բնույթի աշխատանք կատարել կամ նման լիազորություններով օժտվել:

Կրկնակի պատասխանատվությունը

Բանտարկյալը չպետք է երբևէ կրկնակի պատժվի միևնույն գործողության կամ արարքի համար:

Ուժի գործադրումը

64.1. Բանտի անձնակազմը չպետք է ուժ գործադրի բանտարկյալների դեմ, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ դա անհրաժեշտ է ինքնապաշտպանության, փախուստի փորձը կանխելու, օրինական կարգին ցուցաբերվող ակտիվ կամ պասիվ ֆիզիկական դիմադրությունը հաղթահարելու համար, և այն էլ՝ բացառապես որպես ծայրահեղ միջոց:

64.2. Ուժը պետք է գործադրվի նվազագույն անհրաժեշտ չափով՝ նվազագույն անհրաժեշտ տևողությամբ:

65. Անհրաժեշտ է ունենալ ուժի գործադրման մանրամասն ընթացակարգեր, որոնք պետք է սահմանեն.

ա. գործադրվող ուժի տարբեր տեսակները,

բ. հանգամանքները, որոնց առկայության դեպքում ուժի տվյալ տեսակը կարող է գործադրվել,

գ. անձնակազմի այն անդամները, ովքեր իրավասու են կիրառել տույժի այս կամ այն տեսակը,

դ. լիազորությունների մակարդակը՝ նախքան ուժի որևէ տեսակի գործադրումը,

է. ուժի գործադրման պարագայում ներկայացվող զեկուցագրերը:

66. Բանտարկյալների հետ անմիջական առնչություն ունեցող անձնակազմը պետք է վերապատրաստում անցնի ագրեսիվ բանտարկյալներին ուժի նվազագույն գործադրմամբ զսպելու վերաբերյալ:

67.1. Բանտի ներսում բանտարկյալների նկատմամբ գործողություններին իրավապահ այլ գերատեսչությունների անձնակազմը պետք է ներգրավվի բացառիկ դեպքերում:

67.2. Բանտային մարմինների և իրավապահ այլ գերատեսչությունների միջև պետք է պաշտոնական համաձայնագիր կնքվի, եթե նրանց փոխհարաբերություններն արդեն իսկ կարգավորված չեն ներպետական օրենսդրությամբ:

67.3. Այդ համաձայնագիրը պետք է անդրադառնա հետևյալ հարցերին.

ա. այն դեպքերը, երբ իրավապահ այլ գերատեսչությունների ներկայացուցիչները կարող են մուտք գործել բանտ կամ զբաղվել կոնֆլիկտների հաղթահարմամբ,

բ. լիազորությունների սահմանները, որոնցով իրավապահ այլ գերատեսչություններն օժտվում են բանտում գտնվելու ընթացքում, և նրանց առնչությունը բանտի տնօրենին,

գ. ուժի տարբեր տեսակները, որ այդ գերատեսչությունների ներկայացուցիչները կարող են գործադրել,

դ. հանգամանքները, երբ ուժի այս կամ այն տեսակը կարող է գործադրվել,

է. լիազորությունների մակարդակը՝ նախքան ուժի որևէ տեսակի գործադրումը,

զ. ուժի գործադրման պարագայում ներկայացվող զեկուցագրերը:

Զսպամիջոցներ

68.1. Շղթաների և երկաթե գամերի կիրառումն արգելվում է:

68.2. Ձեռնաշղթաների, զսպաշապիկների և մարմնական այլ զսպամիջոցների կիրառումն արգելվում է, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ.

ա. դա անհրաժեշտ է փոխադրման ժամանակ փախուստը կանխելու համար՝ պայմանով, որ դրանք հանվեն բանտարկյալին դատական կամ վարչական մարմին ներկայացնելու ժամանակ, եթե այդ մարմինը հակառակը չի որոշում,

բ. առկա է տնօրենի հրամանն այդ մասին, եթե հսկողության այլ միջոցները ձախողվել են, և դա անհրաժեշտ է բանտարկյալին ինքնախեղումից կամ այլ անձանց վնաս պատճառելուց հետ պահելու, գույքի վնասումը կանխելու համար՝ պայմանով, որ նման դեպքերում տնօրենն անմիջապես տեղյակ պահի բուժաշխատողին և զեկուցի վերադաս բանտային մարմնին:

68.3. Զսպամիջոցները չպետք է կիրառվեն ավելի երկար տևողությամբ, քան խիստ անհրաժեշտ է:

68.4. Զսպամիջոցների կիրառման եղանակը պետք է սահմանվի ներպետական օրենսդրությամբ:

Զենք

69.1. Բանտային անձնակազմը չպետք է մահացու զենք կրի քանոթի տարածքում, բացառությամբ օպերատիվ արտակարգ իրադրության դեպքերի:

69.2. Արգելվում է բանտի տարածքում զենքի այլ տեսակների, ներառյալ՝ մահակների բացահայտ կրումը բանտարկյալների հետ շփում ունեցող անձանց կողմից, եթե ապահովության կամ անվտանգության նկատառումներից ելնելով՝ այս կամ այն դեպքի կապակցությամբ նման հրահանգ չի տրվել:

69.3. Անձնակազմին չպետք է զենք տրամադրվի, քանի դեռ նրանք չեն վերապատրաստվել դրանց կիրառման վերաբերյալ:

Դիմումներ և բողոքներ

70.1. Բանտարկյալները, անհատապես կամ խմբի կազմով, պետք է բանտի տնօրենին կամ իրավասու այլ մարմնին դիմումներ և բողոքներ ներկայացնելու տարատեսակ հնարավորություններ ունենան:

70.2. Մեղիացիայի նպատակահարմարության դեպքում անհրաժեշտ է նախևառաջ դիմել այդ մեթոդին:

70.3. Դիմումը չընդունելու կամ բողոքը մերժելու դեպքում պետք է բանտարկյալին հայտնել պատճառների մասին, իսկ բանտարկյալը պետք է անկախ մարմնին այդ մասին բողոք ներկայացնելու իրավունք ունենա:

70.4. Բանտարկյալները չպետք է պատժվեն դիմում կամ բողոք ներկայացնելու կապակցությամբ:

70.5. Իրավասու մարմինը պետք է ուշադրության առնի բանտարկյալի ազգականների կողմից ներկայացված գրավոր բողոքները, եթե հիմքեր կան ենթադրելու, որ բանտարկյալի իրավունքները ոտնահարվել են:

70.6. Իրավական ներկայացուցիչը կամ բանտարկյալների բարեկեցությանն առնչվող կազմակերպությունները չեն կարող բանտարկյալի անունից բողոք ներկայացնել, եթե տվյալ բանտարկյալը տեղյակ չէ այդ մասին:

70.7. Բանտարկյալներն իրավունք ունենան իրավական խորհրդատվություն ստանալ բողոքներ ներկայացնելու, ինչպես նաև, արդարադատության շահերից ելնելով՝ իրավական օգնություն ստանալու ընթացակարգերի վերաբերյալ:

Մաս V

Վարչակազմը և անձնակազմը

Բանտում աշխատանքը՝ որպես հանրային ծառայություն

71. Բանտերը պետք է գտնվեն ռազմական, ոստիկանական կամ քրեական հետախուզության ծառայություններից առանձին պետական մարմինների ենթակայության ներքո:

72.1. Բանտերը պետք է ղեկավարվեն էթիկական այնպիսի սկզբունքներով, որոնց պայմաններում ընդունվում է բոլոր բանտարկյալների հանդեպ մարդ արարածի արժանապատվությանը հարիր մարդասիրական և հարգալից վերաբերմունք ցուցաբերելու պարտավորությունը:

72.2. Անձնակազմը պետք է բանտային համակարգի նպատակների հստակ իմացություն ցուցաբերի: Վարչակազմը պետք է այդ նպատակներին հասնելու հարցում ուղղորդի անձնակազմին:

72.3. Անձնակազմի պարտականություններն ավելին են, քան պարզապես վերակացու լինելը, և անձնակազմը պետք է հաշվի առնի պատժի ժամկետը լրանալուց հետո հասարակությունում բանտարկյալների վերաինտեգրումը բարենպաստ խնամքի և օժանդակության ծրագրի միջոցով խթանելու անհրաժեշտությունը:

72.4. Անձնակազմն իր գործունեության ընթացքում պետք է առաջնորդվի բարձր մասնագիտական և անձնական ստանդարտներով:

73. Բանտային մարմինները պետք է կարևորեն անձնակազմին վերաբերող կանոնների պահպանումը:

74. Հատուկ ուշադրություն պետք է դարձվի բանտարկյալների հետ անմիջական շփում ունեցող բանտային անձնակազմի և նրանց խնամքի ներքո գտնվող բանտարկյալների միջև փոխհարաբերությունների կառավարմանը:

75. Անձնակազմը մշտապես պետք է դրսևորի այնպիսի վարքագիծ և իր պարտականությունները կատարի այնպես, որպեսզի բանտարկյալների համար դրական օրինակ հանդիսանա և վաստակի նրանց հարգանքը:

Բանտային անձնակազմի ընտրությունը

76. Անձնակազմը պետք է խնամքով ընտրվի, աշխատանքի ամենասկզբից և շարունակաբար պատշաճ վերապատրաստում անցնի, արժանանա արհեստավարժ աշխատողներին հարիր վերաբերմունքի և ունենա քաղաքացիական հասարակության հարգանքին արժանի կարգավիճակ:

77. Նոր անձնակազմ ընտրելիս բանտային մարմինները պետք է շեշտը դնեն ազնվության, մարդասիրության, մասնագիտական կարողությունների և նրանցից ակնկալվող դժվարին աշխատանքին անձնական համապատասխանության վրա:

78. Արհեստավարժ բանտային անձնակազմը, որպես կանոն, պետք է նշանակվի մշտական հիմունքներով և ունենա պետական ծառայության կարգավիճակ ու աշխատանքի անվտանգության երաշխիքներ՝ լավ վարքագծի, արդյունավետության, լավ ֆիզիկական և հոգեկան առողջության և կրթության պատշաճ ստանդարտների առկայության պայմանով:

79.1. Աշխատավարձը պետք է բավարար լինի այդ աշխատանքի համար հարմար անձնակազմ գրավելու և պահպանելու համար:

79.2. Աշխատանքի արտոնությունները և պայմանները սահմանելիս պետք է հաշվի առնել իրավապահ գերատեսչությունում աշխատանքի պահանջվող բնույթը:

80. Ոչ մշտական հիմունքներով աշխատող անձնակազմ ներգրավելու անհրաժեշտության դեպքում այս չափանիշները պետք է հնարավորության սահմաններում կիրառվեն նրանց նկատմամբ:

Բանտային անձնակազմի վերապատրաստումը

81.1. Նախքան պարտականություններն ստանձնելը անձնակազմը պետք է ընդհանուր դասընթաց անցնի իր ընդհանուր և հատուկ պարտականությունների վերաբերյալ և տեսական և գործնական ստուգարքներ հանձնի:

81.2. Վարչակազմը պետք է ապահովի, որպեսզի կարիերայի ընթացքում անձնակազմը պահպանի և կատարելագործի իր գիտելիքներն ու մասնագիտական կարողությունները՝ համապատասխան պարբերականությամբ կազմակերպվող, ծառայությանը գույքընթաց վերապատրաստումների և կատարելագործման միջոցով:

81.3. Բանտարկյալների հատուկ խմբերի՝ օտարերկրացիների, կանանց, անչափահասների կամ հոգեկան հիվանդություններով տառապողների հետ աշխատելու համար նախատեսված անձնակազմը պետք է հատուկ վերապատրաստում անցնի իրենց մասնագիտացված աշխատանքի վերաբերյալ:

81.4. Անձնակազմի բոլոր անդամների վերապատրաստումները պետք է ներառեն հրահանգավորում մարդու իրավունքների միջազգային և տարածաշրջանային փաստաթղթերի և ստանդարտների, հատկապես՝ Մարդու իրավունքների մասին եվրոպական կոնվենցիայի և Խոշտանգումների և անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի կանխարգելման մասին եվրոպական կոնվենցիայի, ինչպես նաև՝ Եվրոպական բանտային կանոնների կիրառման վերաբերյալ:

Բանտի վարչակազմը

82. Անձնակազմը պետք է ընտրվի և նշանակվի հավասար հիմունքներով՝ առանց սեռի, ռասայի, մաշկի գույնի, լեզվի, կրոնի, քաղաքական կամ այլ հայացքների, ազգային կամ սոցիալական ծագման, ազգային փոքրամասնությանը պատկանելու, գույքային, ծննդյան կամ այլ կարգավիճակի հետ կապված խտրականության:

83. Բանտային մարմինները պետք է ընդունեն կազմակերպման և ղեկավարման այնպիսի համակարգեր, որոնք.

ա. ապահովում են բանտերի կառավարումը մարդու իրավունքների վերաբերյալ միջազգային և տարածաշրջանային փաստաթղթերին համապատասխանող բարձր ստանդարտների հիման վրա,

բ. խթանում են բանտերի և այս կամ այն բանտի տարատեսակ անձնակազմի միջև լավ հաղորդակցությունը և պատշաճ համակարգումը բանտի ներսում և դրսում գործող, բանտարկյալներին, հատկապես՝ բանտարկյալների խնամքի և վերաինտեգրման ծառայություններ մատուցող տարբեր ստորաբաժանումների միջև:

84.1. Յուրաքանչյուր բանտ պետք է ունենա տնօրեն, ով իր բնավորությամբ, վարչական կարողություններով, համապատասխան մասնագիտական վերապատրաստումներով և փորձառությամբ համապատասխանում է այդ պաշտոնին:

84.2. Տնօրենները պետք է նշանակվեն մշտական հիմունքներով և իրենց ողջ ժամանակը տրամադրեն իրենց պաշտոնեական պարտականություններին:

84.3. Բանտային մարմինները պետք է ապահովեն, որպեսզի յուրաքանչյուր բանտ մշտապես համալրված լինի տնօրենով, փոխտնօրենով և իրավասու այլ պաշտոնյաներով:

84.4. Եթե տնօրենը պատասխանատու է մեկից ավելի բանտերի համար, անհրաժեշտ է ի լրումն ունենալ դրանցից յուրաքանչյուրի համար պատասխանատու ևս մեկ պաշտոնյա:

85. Բանտային անձնակազմում տղամարդ և կին աշխատողների թիվը պետք է հավասարակշռված լինի:

86. Վարչակազմը պետք է անձնակազմի՝ որպես մեկ միասնական մարմնի հետ ընդհանուր հարցեր քննարկելու հնարավորություններ ունենա, հատկապես՝ նրանց աշխատանքային պայմանների հետ կապված հարցերով:

87.1. Անհրաժեշտ է վարչակազմի, այլ անձնակազմի, դրսի գերատեսչությունների և բանտարկյալների միջև հնարավորինս լավ հաղորդակցությունը խրախուսելու հնարավորություններ ունենալ:

87.2. Բանտի տնօրենը, վարչակազմը և այլ անձնակազմի մեծամասնությունը պետք է կարողանա խոսել բանտարկյալների մեծամասնության խոսակցական կամ նրանց համար հասկանալի լեզվով:

88. Մասնավոր բանտերի առկայության դեպքում դրանցում պետք է կիրառվեն Եվրոպական բանտային կանոնների բոլոր դրույթները:

Մասնագիտացված անձնակազմը

89.1. Անձնակազմում հնարավորության սահմաններում պետք է ներգրավվեն բավարար թվով այնպիսի մասնագետներ, ինչպիսիք են՝ հոգեբույժները, հոգեբանները, սոցիալական աշխատողները և սոցիալական ապահովության ոլորտի աշխատողները, մանկավարժները, մասնագիտական ուսուցման, ֆիզիկական պատրաստականության և մարզական հրահանգիչները:

89.2. Հնարավորության դեպքում պետք է խրախուսել ոչ մշտական հիմունքներով աշխատողների և կամավորների ներգրավումը բանտարկյալների հետ կապված միջոցառումներին:

Հանրային իրազեկությունը

90.1. Բանտային մարմինները պետք է շարունակաբար հանրությանը տեղեկացնեն բանտային համակարգի և բանտային անձնակազմի կողմից կատարվող աշխատանքի նպատակների մասին, որպեսզի խթանեն հասարակությունում բանտի ունեցած դերի առավել ճիշտ ընկալումը:

90.2. Բանտային մարմինները պետք է խրախուսեն հանրության անդամներին՝ ըստ անհրաժեշտության բանտերում կամավորության հիմունքներով ծառայություններ մատուցելու հարցում:

Հետազոտություն և գնահատում

91. Բանտային մարմինները պետք է աջակցեն բանտի նպատակների, ժողովրդավարական հասարակությունում դրա զբաղեցրած դերի և իր նպատակներին ծառայելու աստիճանի վերաբերյալ հետազոտությունների և գնահատման ծրագրի իրականացմանը:

Մաս VI

Տեսչական ստուգումները և մոնիթորինգը

Պետական տեսչական ստուգումները

92. Բանտերը պետք է պետական համապատասխան գերատեսչության կողմից պարբերաբար տեսչական ստուգումների ենթարկվեն՝ ներպետական և միջազգային օրենսդրության պահանջներին և սույն կանոնների դրույթներին համապատասխան:

Անկախ մոնիթորինգը

93.1. Բանտարկյալների հանդեպ վերաբերմունքը և բանտարկության պայմանները պետք է մոնիթորինգի ենթարկվեն անկախ մարմնի կամ մարմինների կողմից, որոնց եզրակացությունները պետք է հրապարակվեն:

93.2. Անհրաժեշտ է խրախուսել նման անկախ մոնիթորինգի մարմնի կամ մարմինների համագործակցությունը միջազգային այնպիսի գործակալությունների հետ, որոնք իրավասու են բանտեր այցելել:

Մաս VII

Չդատապարտված բանտարկյալները

Չդատապարտված բանտարկյալների կարգավիճակը

94.1. Սույն կանոնների իմաստով՝ չդատապարտված բանտարկյալներն այն բանտարկյալներն են, ովքեր դատական մարմնի կողմից կալանավորվել են՝ նախքան դատավարությունը, դատապարտումը կամ պատժի կատարումը:

94.2. Պետությունը կարող է դատապարտված կամ պատժի ենթարկված բանտարկյալներին համարել որպես չդատապարտվածներ, եթե վերջիններիս բողոքները վերջնական լուծում չեն ստացել:

Չդատապարտված բանտարկյալներին ցուցաբերվող մոտեցումը

95.1. Չդատապարտված բանտարկյալների նկատմամբ կիրառվող ռեժիմը որոշելիս չպետք է առաջնորդվել քրեական հանցագործություն կատարելու համար հետագայում դատապարտվելու հավանականությամբ:

95.2. Սույն մասում ներառված կանոնները լրացուցիչ երաշխիքներ են տրամադրում չդատապարտված բանտարկյալներին:

95.3. Չդատապարտված բանտարկյալների նկատմամբ իրենց գործողություններում բանտային մարմինները պետք է առաջնորդվեն բոլոր բանտարկյալների նկատմամբ կիրառելի կանոններով և չդատապարտված բանտարկյալներին թույլ տան մասնակցել սույն կանոններով սահմանված տարբեր միջոցառումներին:

Կացարանային ապահովումը

96. Չդատապարտված բանտարկյալներին պետք է հնարավորության սահմաններում առաջարկել տեղավորվել մենախցում, եթե չդատապարտված այլ բանտարկյալների հետ միասին միևնույն

կացարանում պահվելը չի բխում նրանց շահերից կամ եթե դատարանը հատուկ որոշում չի կայացրել այս կամ այն բանտարկյալի տեղավորման կապակցությամբ:

Հագուստը

97.1. Չդատապարտված բանտարկյալներին հարկավոր է թույլատրել կրել սեփական հագուստը, եթե այն հարմար է բանտում կրելու համար:

97.2. Սեփական հարմար հագուստը չունեցող չդատապարտված բանտարկյալներին հարկավոր է տրամադրել այնպիսի հագուստ, որը չպետք է լինի նույնը, ինչ դատապարտված բանտարկյալների համար նախատեսված համազգեստը:

Իրավական խորհրդատվությունը

98.1. Չդատապարտված բանտարկյալները պետք է մանրամասն տեղեկացվեն իրավական խորհրդատվություն ստանալու իրենց իրավունքի մասին:

98.2. Հարկավոր է տրամադրել անհրաժեշտ բոլոր հնարավորությունները, որոնք կօգնեն չդատապարտված բանտարկյալներին՝ իրենց պաշտպանությունը պատրաստելու և իրենց իրավական ներկայացուցիչներին հանդիպելու հարցերում:

Կապն արտաքին աշխարհի հետ

99. Եթե դատական մարմնի կողմից տվյալ դեպքի համար որոշակի ժամկետով հատուկ արգելանք դրված չէ՝ չդատապարտված բանտարկյալները՝

ա. կարող են տեսակցել և հաղորդակցվել ընտանիքի անդամների և այլ անձանց հետ՝ դատապարտված բանտարկյալների համար սահմանված կարգով.

բ. կարող են լրացուցիչ տեսակցություններ ունենալ և լրացուցիչ օգտվել հաղորդակցության այլ միջոցներից,

գ. կարող են օգտվել գրքերից, լրագրերից և լրատվական այլ միջոցներից:

Աշխատանքը

100.1. Չդատապարտված բանտարկյալներին կարելի է աշխատանք առաջարկել, սակայն չի կարելի պահանջել կատարել այդ աշխատանքը:

100.2. Եթե չդատապարտված բանտարկյալները որոշում են աշխատել, ապա թիվ 26 կանոնի բոլոր դրույթները կիրառելի են նրանց նկատմամբ, այդ թվում՝ աշխատավարձի մասով:

Դատապարտված բանտարկյալների համար սահմանված ռեժիմից օգտվելու հնարավորությունը

101. Եթե չդատապարտված բանտարկյալը խնդրում է, որպեսզի իր նկատմամբ կիրառվի դատապարտված բանտարկյալների համար նախատեսված ռեժիմը, բանտային մարմինները պետք է հնարավորության սահմաններում բավարարեն այդ խնդրանքը:

Մաս VIII

Դատապարտված բանտարկյալները

Դատապարտված բանտարկյալների համար սահմանված ռեժիմի նպատակը

102.1. Բոլոր բանտարկյալների նկատմամբ կիրառելի կանոններից բացի, դատապարտված բանտարկյալների համար սահմանված ռեժիմը պետք է նախատեսված լինի նրանց դեպի պատասխանատու և հանցավորությունից զերծ կյանք ուղղորդելու համար:

102.2. Բանտարկությունը, պայմանավորված ազատությունից զրկելու հանգամանքով, ինքնին պատիժ է, ուստի դատապարտված բանտարկյալների համար սահմանված ռեժիմը չպետք է է՛լ ավելի ծանրացնի բանտարկությանը բնորոշ տառապանքը:

Դատապարտված բանտարկյալների համար սահմանված ռեժիմի իրականացումը

103.1. Դատապարտված բանտարկյալների համար սահմանված ռեժիմը սկսվում է այն պահից, երբ անձը դատապարտված բանտարկյալի կարգավիճակով ընդունվում է բանտ (եթե այն ավել վաղ չի սկսվել):

103.2. Ընդունումից հետո հնարավորինս վաղ՝ հարկավոր է դատապարտված բանտարկյալների մասին հաշվետվություններ կազմել, որոնք կնկարագրեն նրանց անձնական իրադրությունը, նրանցից յուրաքանչյուրի մասով պատժի իրականացման առաջարկվող ծրագիրը և ազատմանը նախապատրաստելու ռազմավարությունը:

103.3. Հարկավոր է խրախուսել դատապարտված բանտարկյալների մասնակցությունը իրենց պատժի իրականացման ծրագրի մշակմանը:

103.4. Այդ ծրագրերը պետք է հնարավորության սահմաններում ներառեն.

ա. աշխատանքը,

բ. կրթությունը,

գ. այլ միջոցառումները,

դ. ազատման նախապատրաստումը:

103.5. Սոցիալական աշխատանքը, բժշկական և հոգեբանական խնամքը ևս կարող են ներառվել դատապարտված բանտարկյալների համար սահմանված ռեժիմում:

103.6. Որպես դատապարտված բանտարկյալների համար սահմանված ռեժիմի մի մաս՝ հարկավոր է ունենալ բանտից արձակումների համակարգ:

103.7. Բանտարկյալները սեփական համաձայնությամբ կարող են մասնակցել վերականգնողական արդարադատության ծրագրի և հարթել իրենց հանցագործությամբ պատճառված վնասը:

103.8. Հատուկ ուշադրություն պետք է դարձնել ցմահ ազատազրկման դատապարտվածների և տևական ժամկետով դատապարտված այլ բանտարկյալների համար պատժի իրականացման պատշաճ ծրագրեր և ռեժիմներ ապահովելուն:

Դատապարտված բանտարկյալների ազատազրկումը կազմակերպելու խնդիրները

104.1. Հնարավորության սահմաններում, ինչպես նաև՝ թիվ 17 կանոնի պահանջներին համապատասխան, բանտարկյալների հատուկ խմբերի նկատմամբ տարբեր ռեժիմների կիրառման նպատակով հարկավոր է օգտագործել առանձին բանտեր կամ բանտի առանձին մասնաշենքեր:

104.2. Անհրաժեշտ է ունենալ համապատասխան հաշվետվությունների վերանայումից, անձնակազմի համապատասխան անդամների միջև և համապատասխան բանտարկյալների հետ լիարժեք խորհրդակցությունից հետո պատժի իրականացման անհատական ծրագրերը պարբերաբար վերանայելու ընթացակարգեր, որոնց տվյալ բանտարկյալները պետք է հնարավորինս ներգրավվեն:

104.3. Այդ հաշվետվությունները պետք է ներառեն տվյալ բանտարկյալի համար պատասխանատու անձնակազմի զեկուցագրերը:

Դատապարտված բանտարկյալների աշխատանքը

105.1. Հարկավոր է ունենալ աշխատանքի համակարգված ծրագիր, որը պետք է նպաստի դատապարտված բանտարկյալների համար սահմանված ռեժիմի նպատակների իրականացմանը:

105.2. Կենսաթոշակային տարիքի չհասած դատապարտված բանտարկյալները կարող են ներգրավվել աշխատանքի, եթե բուժաշխատողի կարծիքով նրանց ֆիզիկական և հոգեկան առողջությունը թույլ է տալիս:

105.3. Եթե դատապարտված բանտարկյալները ներգրավվում են աշխատանքի, այդ աշխատանքի պայմանները պետք է համապատասխանեն դրսում՝ համայնքում կիրառվող ստանդարտներին:

105.4. Իրենց ծրագրված ռեժիմի շրջանակներում աշխատանքային ժամերին կրթական կամ այլ ծրագրերի մասնակցելիս դատապարտված բանտարկյալները պետք է վարձատրվեն այնպես, ինչպես վարձատրվում են աշխատելու դեպքում:

105.5. Դատապարտված բանտարկյալների դեպքում նրանց վարձատրության կամ խնայողությունների մի մասը կարող է դատարանի որոշմամբ կամ տվյալ բանտարկյալի համաձայնությամբ օգտագործվել վնասի հարթման նպատակներով:

Դատապարտված բանտարկյալների կրթությունը

106.1. Բանտարկյալների ընդհանուր կրթական մակարդակի բարձրացման և նրանց դեպի պատասխանատու և հանցավորությունից զերծ կյանք ուղղորդելու նպատակ հետապնդող կրթության, այդ թվում՝ հմտությունների ուսուցման համակարգված ծրագիրը պետք է բոլոր դատապարտված բանտարկյալների համար սահմանված ռեժիմի մի մասը կազմի:

106.2. Դատապարտված բոլոր բանտարկյալներին հարկավոր է խրախուսել կրթական և վերապատրաստման ծրագրերին մասնակցելու համար:

106.3. Դատապարտված բանտարկյալների համար նախատեսված կրթական ծրագրերը պետք է կազմվեն բանտում նրանց գտնվելու ողջ ժամանակահատվածի համար:

Դատապարտված բանտարկյալների ազատումը

107.1. Դատապարտված բանտարկյալները ազատվելուց բավականաչափ առաջ պետք է աջակցություն ստանան այնպիսի ընթացակարգերի ու հատուկ ծրագրերի միջոցով, որոնք նրանց թույլ կտան բանտային կյանքից անցում կատարել օրինապահ համայնքային կյանքի:

107.2. Երկարատև ազատազրկման դատապարտված բանտարկյալների պարագայում անհրաժեշտ է քայլեր ձեռնարկել ազատ հասարակությունում կյանքին նրանց աստիճանական վերադարձն ապահովելու ուղղությամբ:

107.3. Այդ նպատակին կարելի է հասնել բանտում ազատմանը նախապատրաստելու ծրագրեր իրականացնելու կամ արդյունավետ սոցիալական աջակցության հետ զուգակցված հսկողության ներքո մասնակի կամ պայմանական ազատելու միջոցով:

107.4. Բանտային մարմինները պետք է սերտ գործակցեն ազատված բանտարկյալներին վերահսկող և օժանդակող ծառայությունների և գերատեսչությունների հետ՝ դատապարտված բոլոր բանտարկյալներին համայնքում վերահաստատվելու, մասնավորապես՝ ընտանեկան կյանքի և աշխատանքի հնարավորություն ընձեռելու նպատակով:

107.5. Նման սոցիալական ծառայությունների կամ գերատեսչությունների ներկայացուցիչները պետք է բանտ այցելելու և բանտարկյալներին տեսակցելու բոլոր հնարավորություններն ունենան, ինչը նրանց թույլ կտա օժանդակել ազատմանը նախապատրաստվելու և ազատվելուց հետո խնամքի ծրագրերը կազմելու գործին:

Մաս IX

Կանոնների վերանայումը

108. Եվրոպական բանտային կանոնները պետք է պարբերաբար վերանայվեն:

Վերապահում¹ Սույն հանձնարականն ընդունելիս, ի կատարումն Փոխնախարարների հանդիպումների ընթացակարգային կանոնների 10.2գ հոդվածի, Դանիայի ներկայացուցիչը հիշատակեց սույն հանձնարարականի հավելվածի թիվ 43 կանոնի 2-րդ պարբերությանը համապատասխանելու կամ չհամապատասխանելու՝ իր կառավարության իրավունքը, քանզի գտնում էր, որ պատժախցում բանտարկյալին տեղավորելու դեպքում բուժաշխատողի կողմից ամեն օր այցելելու պահանջը լուրջ էթիկական մտահոգություններ է առաջ բերում՝ կապված անձնակազմի այդ անդամի՝ պատժախցում պահելը շարունակելու վերաբերյալ կարծիք հայտնելու պարտավորության պատշաճ իրականացման հետ: